

AVRUPA'DA OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN HERALDİK GÖRÜNTÜSÜ 'HERALDİÇKO PRIKAJUVANE NA OSMANSKATA İMPERİYA VO EVROPA' (RUSÇADAN ÇEVİRİ/TRANSLATION FROM RUSSIAN)*

EROL ÇETİN

*Yrd. Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
erolcetin@kocaeli.edu.tr*

Osmanlı İmparatorluğu'nun hiçbir arma geleneği yoktu ve denebilir ki bu hiç bilinmiyordu. Batı Avrupa'da ise arma geleneği öyle gelişmişti ki Avrupalı armacılar çoğunlukla Osmanlı imparatorluğunu Batı Avrupa'nın arma kurallarına uydurmayı denemekteydiler. Buna karşın Osmanlı imparatorluğu kendini bu arma etkisine kaptırmadığından hiçbir zaman resmi arması olmamıştır. Ancak yine de Batı Avrupa'da, Onu karakteristik çizgileriyle yanı Osmanlı tarihi hakkındaki bilgilere ve bunun yanında armacılık bilimi genel bilgilerine bağlı olarak değişik zamanlarda farklı şekilde armalarla göstermişlerdir. Genel olarak ifade edilirse bilinen yada bilinmeyen müellifler, Osmanlı imparatorluğuna amblem olarak aldıkları işaretler genelde onun karakteristik sembolleriydiler. Mesela tuğra, sarık, yıldız, fes, hilal, yeşil renk vb. sayılabilir. Bununla birlikte Avrupalı armacıların genellikle Türk karşıtı konumda olmaları, arma kompozisyonları üzerinde etki bırakmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun kendi arması yoktu ve bunun gereksinimini de duymamıştır. Ama buna rağmen Batı Avrupa'da birçok kimse Osmanlılara çeşitli armalar yakıştırmaktaydılar. Bu armaların toplanmaları ve işlenmeleri bu makalenin konusu olacaktır.

Bildiğimiz kadarıyla ne Türkiye'de ne de Avrupa'da hiç kimse konu ile ilgili yazmamıştır. Oysa Osmanlı İmparatorluğunun, Batı Avrupa'da heraldik olarak nasıl gösterildiğini bilmek dikkate değerdir.

TÜRKLER GELMEDEN ÖNCE ACABA BALKAN HALKLARININ DEVLET VEYA YER ARMALARI VARMIYDI?

Türkler gelmeden önce Balkan halklarının yer armalarının daha şekillenmediğini heraldik bilimi ve tarih çoktan ispatlamıştır. Balkan yarımadasında Batı Avrupa'nın arma etkisi hissedilmeye başladığı zaman, hatta ilk ailevi, şehir ve eyalet armaları ortaya çıkarken bu dönem daha başlangıçta, Türklerin gelmesiyle sona ermiştir. Türkler, Avrupa'nın arma etkisi altında olmadıkları gibi dinleri de canlı varlıkları resmetmeyi sınırlamaktaydı. Hatta daha uzun süre önce kendi şekillenmiş feodal devletleri olan Balkan halklarının bile ya devlet ve yer armaları yoktu, yada bu gelişme çok noksandı. Bu o devirden bir dizi tarihi vesikayla da kanıtlanmaktadır. Bu vesikalarda, devlet yada yer armaları için hiçbir işaret yoktur. Balkan yarımadasından geçen bir İspanyol rahip 1330'da yazmış olduğu seyahatnamesinde Bosna, Dalmaçya ve Hırvatistan'dan birkaç

şehrin armasını tasvir etmiştir. Fakat Sırp, Boşnak, Hırvat yada Bulgar devlet veya yer armasından hiç bahsetmemektedir.¹ Stoyan Novakoviç çalışmasında, Balkan yarımadasına, Batı Avrupa'dan armaların etkisinin ancak XIV. yüzyılın ortalarında gelmeye başladığını ispatlamıştır.² Bundan dolayı Güney Slavlarda armacılık terminolojisi de gelişmemiştir. Armayı belirtmek için kullanılan en eski Slav kelimesi “*znamenie-alamet*”tir. Bu ilk kez 1406'da kullanılmış, daha sonra 1582'lerde “*štiti-kalkan*” kelimesi, XVI. yüzyılın sonlarına doğru ise bazı Balkan halklarında (Hırvatlar, Boşnaklar) onun yerine Macarca “*tzimer*”i kullanmaya başlamışlardır.³ Makedonya, Bulgaristan, Sırbistan ve Bosna, Türk egemenliği altına girdikleri zaman kısmen kullanılan bu ifadeler de kaybolmuştur. Avusturya monarşisine bağlı olan Güney Slavları (Hırvatlar, Slovenler) arasında, XVIII. yüzyılda armacılığın tekrar canlanmaya başladığı zaman, söz konusu terminolojinin yine net olmadığını görüyoruz. Vitezoviç “*Stematografi*”sinde Latin kelimesi “*arma*”yı kullanmıştır. Jefaroviç “*izobrajenje-tasvir*” ile “*znamenie*” kelimelerini kullanmış olmakla birlikte “*grb-arma*” kelimesini henüz kullanmamaktadır. Çünkü bu terim daha sonra XIX. yüzyıl başlarında Rusya'dan gelecektir. Yoakim Vuiç “*Seyahatname*”sinde “*grb-arma*” kelimesini ilk defa 1826'da kullanmıştır. Bu kelime, 1835'te Sırp anayasasına (Sretenski Ustav) girmiş daha sonra da bunu Hırvatlar kullanmıştır. 1878'de, Osmanlı egemenliğinden çıkıtıklarından sonra Bulgarlar da bu kelimeyi kabul etmişler ve böylece genel Slav kelimesi olmuştur. Ruslardan önce bunu Çekler, Slovaklar ve Polonyalılar kullanmışlardır.⁴

Batı milletlerinden daha özel gelenek ve kültürleri olan Bizanslılar, siyasette son sözü söyleyen olarak kendilerini gördüklerinden, bu Batı geleneğini kabul ederek arma taşımayı istememişlerdir.⁵ Bundan dolayı Bizans bu etkiye 1204–1261 Latin krallığının kuruluşuna kadar başarıyla karşı koydu. Ama bundan sonra Batının armacılık etkisi Bizans'a taşınmış oldu. Bu etki Mora, Epir ve Arnavutluğun, I. Carlos Anju'nun egemenliğine girdiklerinde daha da kuvvetlenmiştir.⁶ Böylece Paleologlara kadar armalar hakkında bilgisi olmayan Bizans da armalar kullanmaya başlamıştır. Armalar ortaya çıkmaya başladığında, XIV. yüzyılın sonlarında ve XV. yüzyılın başlarında, Bizans devlet arması da ortaya çıkmıştır. Fakat Bizans'ın, Türk hakimiyetine girmesiyle burada da bu dönem sona ermiştir.⁷

*Devlet armaları heraldik kanunlara göre oluşturulmaktadır. Onlar kendi devletlerinin kültürünü, tarihi ve özgünlüğü ile burada yaşayan insanların felsefesini ve psikolojisini de yansıtmak zorundadır. Hele Osmanlı İmparatorluğu gibi farklı tarih, kültür ve dine sahip bir devletin armasını oluşturmak daha da zordur. Dolayısıyla alanında ilk olan Matkovski 'nin bu çalışması çok ilgi çekicidir. Bu çalışmayı bana verip çevirmem için teşvik eden rahmetli hocam Prof. Dr. Ali İhsan GENCER'i de saygıyla (rahmetle) anıyorum.

Bu makale Makedonya Milli Tarih Enstitüsünün, Üsküp'te 1969 yılında, yıl XIII, sayı 1-2'de Heraldıčko Prikajuvane na Osmanskata İmperiya vo Evropa orijinal adıyla s. 137-179 arasında yayınlanmıştır. (Aleksandar Matkovski, “Heraldıčko Prikajuvane na Osmanskata İmperiya vo Evropa”, *Glasnik na Institutot za Natsinalna İstorija, Yıl XIII*, S. 1-2, Üsküp, 1969, s. 137-179).

¹ Smoldlaka (Josip), Zemle Yujnih Slovena i nihivi grbovi oko god. 1330 u “Putu oko svyeta” yednoga şpanolskog fratra. Prilog vyesniku za arheologiyu i historiyu dalmatinsku, sv. L. God. 1928/29. Split 1931, s. 22.

² Stojan Novakoviç, Heraldıčki obiçai kod Srba u primenu i knijevnosti. Godišnitsa Nikole Çupıça VI/1884 s. 71.

³ Solovyev (Dr. Al.), İstorija srpskog grba “Srpska Misao”, Melburn 1958, s. 11.

⁴ A.g.m., s. 11-13.

⁵ İviç (Dr. Aleksa), Stari srpski peçata i grbovi. Prilog srpskoy asfragititsii heralditsi.

⁶ Novakoviç, a.g.m., s. 11

⁷ Solovyev (Al.), O postanovku srpskog grba. Poseban oticak iz Şişıçevog zbornika, Zagreb 1929, s. 542-543.

Ortaçağ Sırp devletinde de bu arma dönemi başlamış fakat Türklerin gelmesi ile bitmiştir. Nemanıç Sırbistan'ında Bizans ve Batı Avrupa etkisi birbirine karışmış olmakla birlikte hiçbirisi hakim olamamıştır. Bizans kültürünün etkisine girmesinden dolayı Sırbistan'da da uzun süre Bizans gibi arma kullanılmamıştır. Bu o devirdeki paralarda da görülmektedir çünkü bunlarda Bizans'taki gibi hükümdar ve aziz çehreleri vardır, ancak arma yoktur.⁸ Hatta Türklerin, Balkanlara girmesiyle, Batı devletlerinin siyasetine daha fazla dayanmaya başlayan Çar Duşan devrinde bile Batı Avrupa arma etkisi daha çok hissedilmiştir. Dolayısıyla Duşan'dan önce Sırbistan'da ne azizlik, ne asilzade işaretleri, ne devlet ne de yer armaları kullanılmamıştır.⁹ Duşan devrinde bunlar ortaya çıkmaya başlamış, fakat daha tam şekillenmiştir.

Devletin doğu kısımlarında armaların ortaya çıkışı doğrudan Bizans, batı kısımlarında ise Batı Avrupa etkisindeydi. Bu devirde daha sonra Sırp arması elemanları olacak olan iki başlı kartal ve dört kanatlı haç Bizans kökenlidir.¹⁰ XIV. yüzyılın sonunda sadece despot elbiselerinin süsü ve dekoratif amaçlı iki başlı kartal Duşan'ın amblemi olarak değil, ama Duian'ın hükümdarı Oliver'inki olarak o zamanki Sırbistan'da oldukça tanınmıştır, ve bundan dolayı bu amblemin, Sırbistan'ın veya Nemanıç hanedanının arması olduğu ileri sürülemez.¹¹ Bu sırada Sırp hükümdarları arasında 1388'de Üsküp'lü Vuk Brankoviç'in mühründe ilk defa amblem olarak aslan ortaya çıkmıştır. Buna rağmen Ortaçağ Sırp kültürü hakkında birçok bilgi bulan Novakoviç gibi İreçek'te, Sırp armasından bahsetmemekte hatta " *bu devirde (1196–1371) herhangi bir devlet arması olduğuna dair bilgiler olmadığı gibi Bizans armacılığı da yoktu*"¹² demektedir. Knez Lazar ve Gurag Brankoviç zamanında da durum böyleydi. 1427'de despot Stefan'dan sonra gelen Brankoviç'lerde de aile amblemi olan arslan önem kazandığından iki başlı kartal ve dört kanatlı haç çok sevilen amblemler olamamışlardır.¹³ 1459'da Sırbistan'ın düşmesiyle o zamana kadar süs veya ailevi amblem olarak kullanılan bu üç amblemin (iki başlı kartal, haç ve arslan) izleri silinmiştir.

Bulgaristan'da da durum aynıdır. Dahası Bulgar tarihi, XIV. yüzyılda Bulgar devlet armasının olmadığını ispatlamıştır.¹⁴ Balasçev daha sonra; " *Şimdiye kadar bilinen Bulgar çarlarının kurşun mühürlerinde devlet arma işareti olarak aslan görülmemektedir*" demektedir.¹⁵ Gerçekten de Çar İvan Şişman'ın bakır paraları vardı ve bunlarda amblem olarak aslan, kartal ve katır vardı. İşte bu çeşitlilik en açık şekilde Türklerin gelişinden önce belirli devlet veya yer işaretlerinin yokluğunu göstermektedir. Bu da Bulgaristan'da hiç armacılık geleneği bulunmadığını göstermektedir. Bulgar feodal sınıfının ava gittiğine dair bilgiler mevcuttur, fakat turnuvalar hakkında bilgi yoktur. Halbuki arma, gelişmiş armacılık gelenekleri sonucu ortaya çıkmakta, bundan dolayı Balasçev; " *Ortaçağlarda*

⁸ Solovyev, Zastava Stefana Duşana nad Skoplem god. 1339. GSND 9-10, Skople 1936, s. 346.

⁹ Şafarik, Dodataki o prilojenimi grbovima srpski zemlya i vladetelya. GDSS S. IX, BGD. 1857, s. 347.

¹⁰ Solovyev, O postanku... s. 547.

¹¹ Novakoviç, a.g.m., str. 42, Solovyev, İstoria srp. grba... s. 139.

¹² Yireçek, İstoria Srba II, s. 4.

¹³ Solovyev, İstoria srpskog grba... s. 142. Novakoviç, ts. d. s. 53-71.

¹⁴ Balasçev, Bigarskiya dirjaven gerb, "Minalo" – Bilgarsko-makedonsko naučno spisanie. Sofia 1909, s 185.

¹⁵ Balasçev, a.g.m. s. 132.

Bulgar devlet işareti bulunduğu dair hiçbir işaret yoktur" demektedir.¹⁶ Bunu İreçek'te gözlemiştir. O, arma olarak aslana ortaçağ paralarında ve mühürlerinde rastlanmadığını hatta bunun XVII. yüzyılda ortaya çıktığını söylemektedir.¹⁷ Türkler gelmeden önce Bulgaristan'ın devlet armasının olmadığı en yeni tarih araştırmaları ile de kanıtlanmaktadır.¹⁸

Ortaçağ Bosna Devletinde de durum böyleydi. Bunu Solovyev ispatlamış ve "XIV. yüzyılda Sırp ve Bosna armacılığının başlangıcı çok mütevazıdır. Bu yüzyılın ortalarında ancak aynı zamanda devletlerin de armaları olan ilk hükümdar arma denemeleri ortaya çıkmış, fakat bunlar henüz daimi değildirler. Feodal ailelerin ve eyaletlerin armalarına gelince, XIV. yüzyılda bunlardan daha ne Sırbistan'da ne de Bosna'da vardı" demektedir.¹⁹ Solovyev'ten önce daha XIX. yüzyılın sonuna doğru Stoyan Novakoviç: "Bosna ve Sırbistan düşmeden önce yani XV. yüzyılın ikinci yarısından önce, kesin şekillenmiş ve daimi devlet arması olmadığını"²⁰ ve "Bosna arması şekillenmeden bu durum Bosna'nın düşmesine kadar sürmüştür" demektedir.²¹ Bosna'nın düşmesiyle bilinen armalar da unutulmaya başlanmıştır. Türklerden kaçan aileler armalarını korumuşlar ve bunlardan bazıları Venedik, Dubrovnik Cumhuriyeti, Avusturya, İspanya vb. tarafından tasdik edilmişlerdir.

Armalar, daha XIII. yüzyılda derebeylerin, kilise şahsiyetlerinin ve diğerlerinin armaları oluşmaya başladığında en erken Slovenya'da ortaya çıkmışlardır. Aynı yerlerin özel armaları vardı. Delil olarak Krayinska'nın gümüş zemin üzerinde kartal, Ştaerska'nın panter, Goriška'nın mavi zemin üzerinde altın aslan gibi. Buna rağmen Slovenya'yı temsil edecek, şekillenmiş bir yer arması yoktu.²²

Hırvatistan'da da durum aynıydı. Slovenya gibi Hırvatistan'da da güçlü bir Batı Avrupa armacılık etkisi altındaydı ve ilk sırada İtalyan ve Alman etkisi yer almaktaydı. Bununla birlikte XIV. yüzyılda Hırvatistan'da da aile ve eyalet armaları ortaya çıkmıştır. Böylece, Dalmaçya'nın (XV. yüzyılın başından itibaren), Slovenya'nın (1496'dan) ve daha sonra Hırvatistan'ın (1527'den) armaları vardı.²³ Demek ki Hırvatistan'ı bir bütün olarak gösterecek bir arması henüz yoktu. Dolayısıyla, Hırvat arması da daha ortaya çıkmamıştı.

Bütün Balkan halkları arasında, Batı Avrupa'nın arma etkisini XIII. yüzyıldan itibaren en erken ve en kuvvetli hisseden Arnavutluktur. 1204'te Latin Krallığı kurulduğu zaman Epir, Mora ve Arnavutluk, Fransız asilzadelerine verildi ve bunlar armacılık geleneklerini de getirdiler. 1264 Viterb Antlaşmasına göre Bizans kralı II. Balduin, Mora ve Epir üzerindeki haklarını İki Sicilya kralı I. Carlos Anju'ya verdi ve 1274'te Arnavut asilleri de I. Carlos'u tanıdıkları zaman Arnavutluk, Batı Avrupa'nın armacılık etkisine geniş

¹⁶ Balasçev, a.g.m. s. 176.

¹⁷ İreçek, İstoria na bilgarite. Tırnovo 1886, s. 485.

¹⁸ Stoyçev (İvan Kr.), Za lava birhu naşiya gerb i za nazvanieta na monetnata ni edinitsa. Sofia 1940. Yazarı belli olmayan daha yeni bir çalışmaya bk. "proizhod na bilgarskite dirjavni simboli (gerb, zname, himn)". "Voenno-istoričeski sbornik" kn. 61, god. XIX. Sofia 1946 god. s. 3-24.

¹⁹ Solovyev, Prinosi za bosansku i ilirku heraldiku i podoslovle bosanskih i srpskih kraljeva. GZM u Saryevu. Arheologiya. Nova seriya. Sv. IX, Sarayevo, 1954, s. 90.

²⁰ Novakoviç, a.g.m. s. 105.

²¹ A.g.m. s. 106

²² Anolak (dr. Styepan). Pomoşni istoriski nauki, Skopye, 1966, s. 275.

²³ Voyna entsiklopediya kniga III, s. 551.

şekilde açıldı. Böyle bir etkiye XIV. yüzyılda armacılığın oldukça gelişmiş olduğu İtalya'nın yakınlığı da sahipti. Yine de tipik Arnavut armalarına ancak XV. yüzyılda rastlanmaktadır. Bunlar Kastriot'ların ve Dukagin'lerin aile armalarıdır. Hiçbir yerde bu zamanda şekillenmiş devlet ya da yer armaları hakkında ifade geçmez. Türklerin gelişi burada da bu gelişmeyi sona erdirmiştir.²⁴

Karadağ'da da XIX. yüzyılın ortalarına kadar devlet arması yoktu. O zamandan sonra ise senatör ve Katolik papaz armaları bile ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak iddia edebiliriz ki Balkan halklarının, Osmanlı İmparatorluğunun veya Avusturya monarşisinin egemenlikleri altında olduklarından ve Batı Avrupa'dan Balkanlara armacılığın etkisi yavaş girdiğinden dolayı Balkan halklarının, Türklerin gelişinden önce bir halkın coğrafi bütünlüğünü ya da etnik milliyetini ifade edecek, şekillenmiş devlet veya yer armaları yoktu.

Bu gelişme özellikle kendi ortaçağ devletleri olan halklar arasında başlamış ve devlet ya da yer armalarının şekillenmesine doğru gitmiştir. Fakat Türklerin gelmesiyle bu gelişme sona ermiş ve bu zamana kadar olan armalar (eyalet ya da ailevi) zamanla unutulmuşlardır. Avusturya monarşisinin egemenliği altında kalan Güney Slav halklarında ise bu gelişme çok yavaş devam etmiştir

XIX. yüzyılın başlarına doğru, Balkan halklarının Türk ve Avusturya egemenliğinden kurtuluşlarından sonra bunların kurtuluş zamanlarına bağlı olarak, önce Sırbistan'da daha sonra ise diğer Güney Slav halkları arasında devlet armaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bakımdan Vitezoviç'in ve Jefaroviç'in "Stematografi"leri önemli rol oynamışlardır. Özellikle Jefaroviç'in ki, çünkü kurtulan Güney Slav halkları O'nun "Stematografi"sinde bulunan armalardan birini alıp bunu devlet ya da milli yapmışlardır. Sırbistan, Bulgaristan vb. bu şekilde hareket etmişlerdir.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA ARMACILIK GELENEKLERİ VAR MIYDI?

Osmanlı imparatorluğuna gelince, O hiçbir zaman kendisini Batı Avrupa'nın armacılık etkisine kaptırmadı, armacılık gelenekleri geliştirmede ve hiçbir zaman devlet, yer, eyalet, şehir ya da ailevi armaları olmadı. Osmanlı, armacılık gelenekleri meydana getirememekteydi çünkü onun askeri yapısı, Batı Avrupa'ninkinden farklıydı. Osmanlı İmparatorluğunda, Batı Avrupa'daki gibi zırhlı askerler yoktu. Bu zırh askeri başından ayaklarına kadar kaplardı ve çoğu kez atı da zırhlı olduğundan ağır hareket ederdi. Türk süvarileri zırhsızdı ve kolay hareket ederlerdi. Osmanlı İmparatorluğunda, Batı Avrupa'daki gibi turnuvalar da yoktu. Burada askerlerin tüm vücutları zırhla kaplıydı ve yüzlerindeki koruyucudan dolayı seyirciler bunları tanıyamazlardı ve bu yüzden her askerin tanınabilmesi için kalkanına bir amblem koymasına gerek doğdu. Bundan dolayı 1639'daki bir durum haricinde Türk vesikalarında arma kullanmayla ilgili hiç bahis yoktur. Bu vesikada açıkça; "*haydutlar armayı parçalayacaklar*" denmektedir.²⁵ Bu vesika

²⁴ Novakoviç, a.g.m. s. 11.

²⁵ Sicil, s. 1, varak, 39b, vesika 3.

benim tarafımdan çevrilip yayınlanmıştır.²⁶ Armayı belirtmek için Türkçe kelime olmadığı için Arapça harflerle yazılmış Latin "arma" kelimesi kullanılmış ve bununla düşünülen adliye girişinin üstündeki armadır. Sicilde nasıl görüldüğüne dair ayrıntılı bilgi yoktur. Herhalde tuğradan bahsedilmekte fakat bu durumda geniş kullanımı olan "tuğra" kelimesi kullanılırdı ve "arma" kelimesi kullanılmazdı. Yine de bu bilgiye dayanarak denebilir ki, Osmanlı İmparatorluğunda arma kullanımı olmasa da bazı ilkel armacılık belirtileri vardı.

İtalyan seyyah Luigi Bassano de Zara, "Costumi de Turchi, trattate scritto al cardinal Ridolfi da Luigi Bassano de Zara, Vienezia 1574" adlı kitabında; "Türklerin asil kavimden olmadıklarına dair kesin kanıt, bunların kendi armaları ve başka hiçbir asil işaretleri olmamasıdır. Sadece padişahın hilal olan kendi arması vardır ancak, bunu da Bosna'yı almasıyla almıştır çünkü hilal ve yıldız Bosna krallarının armasıdır" demektedir.²⁷ Çağdaşı olması ve Osmanlı İmparatorluğunu iyi tanınmasına rağmen Bassano iki konuda da yanılmaktadır. Öncelikle, Osmanlı İmparatorluğuna aşırı bir Avrupalı bakışıyla bakmaktadır çünkü, armaları olmadığı için asil kavimden olmadıklarını söylemektedir. Halbuki, bilindiği gibi Osmanlı hanedanı dünyada en uzun süre devam eden hanedanlardandır. Kesintisiz olarak I. Osman'dan (1299), kaldırıldığı tarih olan 1 Kasım 1922 'ye (VI. Mehmet) kadar sürmüştür. Bassano diğer konu olan hilal ve yıldızın, Bosna krallarının armaları olduklarını söylemekle de yanılmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi Bosna kralları arma kullanmadıkları gibi Türkler gelmeden önce Balkan halklarının arma geleneklerinin olmadığı da belirtilmişti. Gerçekten de Türklerin gelmelerinden çok önce daha Roma kralı Hadriyanus zamanında hilal ve yıldız Bosna'da amblem olarak kullanılırlarmış.²⁸ O devirden hilal ve yıldızlı paralar Roma eyaleti, İliya'da dövülmekteydiler ve onu simgelemekteydiler.²⁹ Bosna'daki, Bogomil armalarında da hilal ve yıldız sık görülen amblemlerdi.³⁰ Bu da bunların çok eski bir Balkan geleneğine dayandıklarını göstermektedir. Ancak, bu amblemlerin Balkan yarımadasında çoktan bilinmeleri ve özellikle de Bosna da kullanılmaları, Bassano'nun iddia ettiği gibi Türklerin bunları Bosna'dan aldıkları anlamına gelmemektedir. Türkler bu amblemleri Araplardan; İslam'la, şeriat hukukuyla, takvimle ve diğer dini geleneklerle beraber almışlardır. Araplardan, İslamiyet'i kabul etmeleriyle güneş yılını kullanan Avrupa'ya karşın ay yılını kullanmışlardır. Ay, yıldızlar özellikle hilal Ramazan ayındaki orucun başlangıcını belirlemek için çok önemliydiler. Ayın hareketini gözleyen özel kişiler vardı ve ramazan ayında hilalin görünmesiyle bunu törenle orucun başlangıcı ilan ederlerdi. Manastır (Bitola) kadılığının sicillerinde ayın görünmesini izleyen kişilerin Kadının yanına geldiklerini belirten birçok vesika vardır. Bunlar hilali gördüklerini tasdik ederler, söyledikleri sicillere işlenir ve bu orucun başlangıcı kabul edilirdi.³¹ Takvimleri güneş değil de ay yılı olduğundan güneş ve gün değil; ay, yıldızlar ve gece onların dini hayatında

²⁶ Dr. Aleksandar Matkovski, Turski izvori za aytudstvoto i aramistvoto, tom I, Skopje, 1961 god. dok. br. 55, s. 50.

²⁷ Çed. Miyatoviç, Pre trista godina. Glasnik srpskog učenog društva, kn. XXXVI, s. 174.

²⁸ Bolşaya sovetkaya entsiklpediya 10, - vtoroe izdanie – s. 602.

²⁹ Miyatoviç, a.g.m. s. 174.

³⁰ Solovyev, Postanok ilirske heraldike i poroditsa Ohmuçeviç. Glasnik srpskog nauçnog društva. Odelenie društvenih nauka, kiniga XII. Skopje 1933. s. 101.

³¹ Bitolski sicil No 88 varak 52, vesika s. 1, 2, 3.

önemli rol oynamaktadır. Bundan dolayı ay, özellikle de hilal ve yıldız, İslamiyet'in ortaya çıkmasıyla bütün Müslüman halklarda ve Türklerde ise özel sevilen, amblemlerdendir.³² Bunun haricinde Bosna, Bogomil yıldızı sekiz ayaklı, İslam'ınki ise altı ayaklıdır. Eğer Bassano'nun iddia ettiği gibi Türkler, Bosna yıldızını kabul etselerdi, onu altı ayaklı değil sekiz ayaklı olarak kabul ederlerdi. Ayrıca fethedeninin, fethettiği bir dinin amblemini Bosna'da, Bogomillikte olduğu gibi kabul etmesi mantıklı değildir.

Tarih biliminde, İslam dininin canlı varlıkları resmetmeyi yasakladığına dair düşünce çok yaygındır. Bundan dolayı daha yeni zamanda arma kullanmaya başlayan bazı İslam devletleri, amblem olarak cansız varlıkları kullanmışlardır. Mesela Semerkand'ın amblemi üç tekerlektir.³³ Sovyet ansiklopedisinin bu kesin iddiası kısmen doğrudur. İslam dini canlı varlıkların resmedilmesini sadece sınırlamıştır ama bunu hiçbir zaman yasaklamamıştır. Dolayısıyla, İslam devletlerinin sanatlarında ve özellikle de Osmanlı İmparatorluğunda canlı varlıkların gösterilmesi, yakın zamana kadar düşünüldüğünün ve Sovyet ansiklopedisinin iddiasının aksine az rastlanan bir olay değildir. Birçok Türk sanat tarihçisi hatta yabancı bilim adamları bile bu düşünceyi çürüttüler. Kendi bilimsel çalışmalarıyla ve resimli ilavelerle Osmanlı İmparatorluğunda canlı varlıkların gösterilmesinin yasak olmadığını kanıtlamışlardır.³⁴ Canlı varlıklar Türk minyatürlerinde, çinilerde, tepsilerde, süs eşyalarında vb. kullanılırdı. Mimaride ise bunlara daha az rastlanırdı. İsmail Ünal bir makalesinde, daha çok XVII. yüzyıldan çini resimlerinde kadın, at ile başka insan ve hayvan figürlerinin varlığından bahseder.³⁵ İstanbul'daki, Topkapı Sarayı Müzesinde muhafaza edilen çeşitli el yazmalarındaki çizimlerin çoğu minyatürdür. Bu minyatürlerde dini ve dünyevi karakterde sahneler yer almaktadır. Bunlardan bazılarında padişahlar, Türk beyleri ve hatta Hz. Muhammed, Hz. Ali veya başka Müslüman evliyalari, melekler vb. resmedilmiştir. 1582'den Surname-i hümayundaki el yazmasında, etrafında maiyetindekilerle çardakta III. Murat resmedilmiştir.³⁶ Nakkaş Osman'ın Hünername adlı el yazmasında 1524'teki festivali ziyarete giderken I. Süleyman (Kanuni) resmedilmiştir.³⁷ Ayrıca Cebrail adlı meleğin, Hz. Muhammed'e kuranın birinci ayetini getirdiği sahne (tablo CXXV); Hz. Muhammed, melek Cebrail'le konuşurken (tablo LXXVIII); Hz. Muhammed otururken (tablo LXXIX); Hz. Muhammed'in yeniden canlanması (tablo XXVII) ve birçok benzer resim vardır. Hatta orduda bile canlı varlıkların

³² Müslüman halklar arasında ay takvimi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Muhammed Kantarcıç, Hicretski kalendar i ostali kalendari kod islamskih naroda, Prilozi za oryentalnu filologiyu i istoriyu jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom III-IV. 1952-53, s. 299-349.

³³ Bolşaya sovetskaya entsiklpediya 10, - vtoroe izdanie - s. 602.

³⁴ G. M. Meredith Owens, A sixteenth-century illustrated turkish manuscript at Manchester. Zeki Velidi Togan, on the miniatures in İstanbul libraries. Emel Esin, An eighteenth century "yali" viewed in the line of development of related forms in turkic architecture. Bunların tümü "Atti del secondo congresso internazionale di arte Turca", Venezia, 26-29 settembre 1963. Istituto universitario orientale seminario di turcologia. Napoli 1965. Zagorka Jants, Minyature u islamskom astroloşkom spisu Oriyentalnog instituta u Sarayevu. Prilozi za oryentalnu filologiyu i istoriyu yug. Naroda pod turskom vlad. VI-VII, s. 139-146.

³⁵ İsmail Ünal, Les poteries de faience appartenant aux collections des messieurs Hüseyin Kocabaş at Tevfik Kuyas. Atti del secondo congresso internazionale di arte turca, str. 271. Makalede şöyle yazmıştır: "trois plats sont ornés de marines ou de figures humaines (şekil 31, 32). Le centre du second (şek. 32) est orné d'une femme représentée entre des fleurs. Le troisième est orné d'un cheval".

³⁶ Emel Esin, c. d. pçanyhe XLVII.

³⁷ Hureddin Sevin, Ottoman yurt school which also trained hundreds of artist between the fifteenth and nineteenth centuries vo c. d. planche CXXIII.

gösterilmesi yaygındır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğuna askeri bir ziyarette bulunan Avusturyalı General Marsigli her yeniçeri ortasının bir çadırı ve her çadırın bir diğerinden ayrılabilmesi için amblemi olduğunu iddia etmektedir. Amblemler çok çeşitlidirler; köpek, fil, deve, balıkçı kuşu, vaşak gibi canlı varlıklar da vardı. Buna göre birinci ortanın çadırında deve amblemi, ikinci ortanın palmiye, sekizincinin ortanın çapa, onüçüncü ortanın altı top, otuzuncu ortanın minare, otuzüçüncü ortanın balta, kırkbirinci ortanın makas, kırküçüncü ortanın fil, ellinci ortanın şahin, altmışüçüncü ortanın süpürge, yetmişbirinci ortanın köpek, yetmişbeşinci ortanın el, doksanüçüncü ortanın kaya vb. armaları vardır.³⁸ XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Marsigli'nin yerinde yapmış olduğu 1 ve 2 nolu taslaklarda bunlar görülebilir. Resim 1'deki 48 amblemden, 12 çadırın değişik kombinasyonda oldukları göze çarpmaktadır, bu ise onların askeri hayatlarından dolayı anlaşılabilir. Diğer amblemlerden özellikle Zülfikar denen kılıç üzerinde durmamız gerek. Bunun sapı ve sapın üzerinde de eli koruyucu siper vardı. Zülfikar ortadan ikiye ayrılırdı ve ucu sivriydi. Zülfikar denen kılıç gizemli ve kutsaldı, kılıcın Hz. Muhammed için gökten geldiğine inanılırdı ve O da bunu damadı Hz. Ali'ye vermiştir.³⁹ Zülfikar amblemine dikkat edin çünkü ileride bunun hakkında daha çok bahis edilecektir. Resim 1 ve 2'de zülfikar birçok yerde vardır; böylece, resim 1'de son sıradaki ikinci resimde bulunmakta; resim 2'de ise birinci sıradaki beşinci ve altıncı resimde ve üçüncü sıradaki beşinci resimde görülmektedir.

Şimdiye kadar verilenlerden gördüğümüze göre Türklerde de orduyla ve askeri yaşamla ilgili amblemler vardı. Bunlar, bir askeri birliği diğerinden ayırt etmek için daha tipik heraldik önem kazanamamışlardı ve arma şekline de girememişlerdi.

1483'TEN CONRAD CRÜNENBERG'İN ARMA KOLEKSİYONUNDA TÜRK ARMALARI

Balkan yarımadasında ilk arma koleksiyonları XVI. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmışlarsa da, Batı Avrupa'da böyleleri XIV. yüzyıldan beri vardı. Bununla birlikte, Balkan halklarının ya da ailelerinin armalarına da rastlanan Batı Avrupa'dan arma koleksiyonları 1414'ten beri vardı. Avrupai önemi olan bu arma koleksiyonları çok nadirdirler çünkü birkaç nüshası muhafaza edilmiş ve bundan dolayı da en büyük Avrupa kütüphanelerinde bile bunlara az rastlanmaktadır.

Güney Slav halklarının armaları da bulunan en eski arma koleksiyonu Ulrich Richental tarafından oluşturulmuştur. Richental 1414-1417 arasında Konstanz (Constance)'da yapılan ünlü kilise toplantısına elyazması olarak birçok resim ve yüzlerce armayla süslü ayrıntılı bir tasvir yapmış ve bunu toplantıya katılanlara bırakmıştır. Constance'daki kilise toplantısı, imparator Sigismund ve Papa XXII. John tarafından, aynı zamanda üç papanın mevcudiyetine son vermek, kilisede reform yapılması ve Jan Hus'un öğretisinin incelenmesi amacıyla tertiplenmiştir. Bu toplantıda Jan Hus ve takipçisi Prag'lı Jerome (Jerome of Prague) ateşte yakılmaya mahkum edilmişlerdir. Richental'in arma koleksiyonunda çoğu arma doğru çizilmiştir. Ancak, Richental; Avrupa da, Asya'da ve Afrika'daki uzak yerler ile toplantıda temsilcileri bulunmayan Hristiyan devletleri

³⁸ Marsigli, *Stato militare dell' Imperio Ottomano*. Planche XX, XXI, XII.

³⁹ Diran Kelekian, *Dictionnaire turc-français*. Constantinople 1911, s. 608.

anlatırken bu devletlerin hükümdarları için hayli armalar göstermiştir. Bu arma koleksiyonu 1419 veya 1420 civarında bitirilmiştir. Arma koleksiyonunda, toplantıda temsilcileri bulunan bütün devletlerin ya da hükümdarların armaları bulunmakta ve bunlardan sonra da toplantıda temsilcileri bulunmayan Hıristiyan devletlerin armaları verilmiştir. Richental'in koleksiyonunun Augsburg'da 1483 ve 1536'da iki baskısı yapılmıştır. Bu koleksiyonda dört orijinal el yazması bulunmakta ve bunlardan en eski olanı Würtemberg'teki, Königsegg kontlarının arşivinde muhafaza edilmektedir. Öneminden dolayı fototip olarak Dr. H. Sevin tarafından 1881'de 40 nüsha çıkarılmıştır. Bu 40 nüshadan sadece Paris Milli kütüphanesinde 5 tane vardır ve bundan dolayı bu fototipler de nadirdirler. Bu büyük arma koleksiyonunun bütün metni " Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart, CLVIII, Tubigen 1882" de M.R. Butzk tarafından yayınlanmıştır. Diğer orijinal el yazması biraz daha erken zamanda, fakat o da az sayıda fototip olarak 1869'da çıkarılmıştır. Üçüncüsü (Viyana) ve dördüncüsü (Wolfenbütel) XV. yüzyılın ikinci yarısından dırlar ve Vürtemberg'in kısıtılmış kopyalarıdır.⁴⁰ Richental'in arma koleksiyonunda Sırbistan, Hırvatistan, Dalmaçya ve Bosna'dan ailevi ve eyalet armalarının değişik şekilleri bulunmaktadır. Türk arması yoktur. Richental'in Osmanlı imparatorluğunu armasıyla neden göstermediği anlaşılamamaktadır çünkü Onun, Hıristiyan olmayan devletlerde de eğer Hıristiyanlar da yaşıyorsa onların da armalarını çizdiği bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu örneğinde olduğu gibi eğer bir devletin arması yoksa Richental, kendisi, o devlete ait bir arma tasarlayıp onu, o şekilde armayla gösterirdi. Osmanlı İmparatorluğu gibi Avrupa'da o denli büyük ve güçlü bir devletin, Onun tarafından armayla gösterilmemesinin tek nedeni, Avrupa'da, özellikle Katolik çevreler tarafından tutulduğu için Osmanlı Devletini küçümsemesiydi.

Eskilik bakımından ikinci ve Balkan halklarının armaları bulunan çok önemli arma koleksiyonu 1483'te Conrad Grünenberg tarafından oluşturulmuştur. 1875'te fototip şeklinde Des Conrad Grünenberg Ritters und Burgers zu Coltenz Wappenbuch. Verlag von C.A. Starke Görlitz 1875 başlığı altında tekrar iki cilt olarak yayınlanmıştır. Paris'teki milli kütüphanede iki ciltte bulunmaktadır ve bunlardan orada yararlandım.⁴¹ Bu arma koleksiyonunda Bizans, Sırp, Bosna, Hırvat, iki Türk ve iki Bulgar arması bulunmaktadır. Yazar bu armaları, bu devlet ve toplumlar hakkında daha önceden bilinen armacılık elemanlarının temeli üzerinde oluşturup boyayla çizmiştir. Belirttiğimiz gibi bu arma koleksiyonunda Türk arması iki kez verilmiştir. Bu ilk kez XXVIIIb sayfasında arabesk dolu sarı zeminli kalkan şeklinde verilmiştir. Kalkanın ortasında beş yapraklı kırmızı gül vardır. Gülün ortasında arabesk dolu sarı yuvarlak halka vardır. Gülün yaprakları arasında beş beyaz mızrak ucu vardır (bk. resim 3). Kalkanın üzerine taç yapılmıştır. Türkiye'yi heraldik olarak neden böyle gösterdiğine dair Grünenberg açıklamamıştır. Arabesk haricinde Grünenberg'in kullandığı bütün amblemler Osmanlı imparatorluğu için hiç karakteristik değildirler.

⁴⁰ Paris'teki Bibliotheque national'de kullandığım bu 5 örnek şu signatürler altındadırlar: Dép. des Mss. Facs. 326; Rés. B. 1201; Rés. B. 483; Rés. B. 1091; 8 Z. 211 (158).

⁴¹ Paris'teki Bibliotheque national'de şu signatür altındadır: Rés. G. 659 (1-2).

İkinci Türk arması XXIXb sayfadadır (bk. resim 4). Bu çok daha mantıklıdır ve armacılık kurallarına bağlı kalınarak yapılmıştır. Bu dört büyük ve iki küçük armanın toplamıdır ve bunların tümü birlikte Osmanlı İmparatorluğunu simgelemektedirler. İlk Türkiye'nin arması verilmiştir (kelimenin dar manasında). Bu arma, üzerinde yıldızlar olan yeşil alanlı kalkan şeklindedir. Kalkanın ortasında zengin süslemeli padişah sarığı vardır. Yeşil zemini alma nedeni İslam dini bayrağının yeşil oluşundandır. Bu armanın altında Sırbistan arması vardır. Bu kırmızı zemin üzerinde sarı haçtır. Haçın arasında C harfi şeklinde dört göz vardır. Bundan sonra Bizans arması vardır. Bu da kırmızı zemin üzerinde sarı başlı kartaldır. Daha sonra Türkler tarafından fethedilen diğer devletlerin armaları sıralanmaktadır. Bütün armalar üzerinde bir başlık vardır, bunun üzerinde ise yine zengin süslemeli kral taçlı, padişah sarığı ve iki kalkan bulunmaktadır. Armaların iki tarafında iki hilal vardır (bk. resim 4). Bu resimde görüldüğü gibi yazar, Osmanlı İmparatorluğu'nun armasını Türkiye'nin, Bizans'ın, Sırbistan'ın ve diğer fethedilen yerlerin armalarının kombinasyonundan oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu genişledikçe Avrupalı armacılar onun armasına fethedilen yerlerin armalarını da ilave etmişlerdir.

SEBASTIAN MÜNSTER'İN 1544'TEN COSMOGRAFİSİNDE TÜRK ARMALARI

1544'te Sebastiyen Münster'in ünlü "Cosmographia"sı Basel'de baskıdan çıkmıştır. Münster önceki iki arma koleksiyonundan yani Richental ve Grünenberg'inkilerden çok geniş ölçüde faydalanmıştır. Münster'in Cosmographia'sı çok aranan bir kitap olarak tekrar tekrar basılmıştır. Münster çalışmasını birçok sözlü ve yazılı kaynağın ve geniş ilmi çalışmaların temelleri üzerine oturtarak önemli bir yayıncılık işini başarmıştır. Münster'in Cosmographia'sı tipik bir XVI. yüzyıl eseridir. O yer, devlet, eyalet, şehir vb. birçok arma ile doludur. Münster'in Cosmographia'sı basıldıktan hemen sonra Roma Katolik Kilisesinin yasak kitaplar listesine alınmıştır.⁴² Bu Cosmographia'da Sırbistan, Bosna ve Bizans armalarının yanında iki Türk arması yer almaktadır. Münster'in, 1531'de basılan Paulo Jovi'nin, Commentarii de cose de Turchi kitabından yararlandığı görülmektedir. Özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi ile ilgili açıklamaları kullanmıştır. Belirtildiği gibi Cosmographia'da iki Türk arması vardır. İlk Türk arması, 1578'de yayınlanan Cosmographia'nın ilk sayfasındadır. Bunda bir Türk resmi çizilmiş, ayaklarının yanında ise Türk arması olan bir kalkan vardır (resim 5). Resimde görüldüğü gibi Türk arması uzunlamasına ikiye bölünmüş ve sağ tarafta hilal vardır, buda daha dar anlamda Türkiye'nin armasal görüntüsüdür. Sol tarafta ise C harfi şeklinde dört kanatlı haçlı Sırp arması bulunmaktadır. Burada da Münster, Sırp armasını, Türkiye'ninkine dahil etmiş ve böylece iki arma heraldik olarak Osmanlı İmparatorluğunu temsil edeceklerdir. Münster bunu Grünenberg'e bakarak ve o zaman Batı Avrupa'da hakim olan armacılık geleneklerine göre yapmıştır. Buna göre eğer bir devlet başka bir feodal devleti veya eyaleti fethederse, o zaman fethedilen devlet ya da eyaletin arması, fetheden devletin armasına dahil edilirdi.

⁴² Nikola Radoyçiç, O štitu na srpskom grbu. Glasnik istoriskog društva u Novom Sadu, sv. I, kniga III. Sremski Karlovtsi 1930, str. 101-104.

Osmanlı İmparatorluğunun ikinci arması 1271. sayfadadır (1544'ten ilk baskıda 680. sayfadadır) ve resim 6'da görüldüğü gibi yapılmıştır. Bütün arma dört kısma bölünmüştür. Üst sol köşede ve sağ alt köşede dört kanatlı haç bulunmaktadır yani Sırp arması, üst sağ köşede ise kırmızı zeminde hilal vardır, oysa alt sol köşede mavi zeminde hilal yer almaktadır ve bu da daha dar anlamda Türkiye'yi tasavvur etmektedir. Armanın bütünü ise Osmanlı İmparatorluğunu göstermektedir. Burada da Osmanlı arması, Sırp ve Türk armalarının kombinasyonudur. İki armada da Alman sekili kalkan kullanılmıştır.

VIRGILIE SOLIS'İN 1555'TEN ARMA KOLEKSİYONUNDA TÜRK ARMASI

Virgile Solis'in, Wappenbüchlein. Zu Ehrender Römischen Kay. und. Kön Mt, etc... Durch Virgili Solis Maler und Burger zu Nürnberg ets. 1555, adlı koleksiyonunda Balkan halklarının armaları yanında birde Türk arması bulunmaktadır. Bu arma koleksiyonu diğerlerine karşın, 1883 ve 1886'da Münih'te daha çok sayıda basılmıştır. Koleksiyon daha fazla basılmış olmasına rağmen yine de çok nadirdir. Ne kadar nadir olduğu Paris'teki Milli Kütüphanede hiçbir örneği bulunmadığından da anlaşılmaktadır. Ben Budapeşte Merkez Kütüphanesinde 302721 numaralı kayıta tutulan örnekten faydalandım. Balkan halklarının armaları 26. sayfadadır, Türk arması ise 36. sayfadadır. Bu koleksiyonda Türk arması Alman şekilli kalkandadır. Amblem olarak üst kısımlarında iki siyah başlığı olan iki çapraz anahtar vardır. Kalkanın üzerinde taç vardır ve üstünde "Wasen Turkey" yazmaktadır. Arma renksizdir ve çok basit çizilmiştir (resim 7). İlginç olan bu arma daha sonra Bosna'nın daimi arması olmasındır.

J. SIEBMACHER'İN 1605'TEN ARMA KOLEKSİYONUNDA TÜRK ARMALARI

1605'te ve daha sonra da birkaç kez çok önemli ve hacimli bir arma koleksiyonu yayınlanmıştır. Son baskı 1857'dir ve başlığı, "J. Siebmacher's grosses und allgemaines Wappenbuch in Verbindung mit Mehreren nen herausgegeben und mit historischen, genealogischen und heraldischen Notizen begleitet von Dr. Otto Titan von Hefier, Nürnberg 1857" şeklindedir. Bu muazzam arma koleksiyonu 85 büyük cildi kapsamaktadır. Birinci cildin 2. bölümünde tablo 132'de Türk arması verilmiştir (resim 8). Armanın ortasında beyaz zeminli kalkan vardır. Kalkan, Alman şekillidir. Kalkanının ortasında çok beceriksiz çizilmiş tuğra vardır. Kalkan; kaba, işlenmemiş deriyle çevrilmiştir. Derinin üzerinde üç sarık vardır. Elmas ve bir tüy ile süslü orta sarık en büyüğüdür. İki tarafta birer tuğ bulunmaktadır ve armanın üstünde "Türkei" yazmaktadır.

Yine Siebmacher'in arma koleksiyonunun birinci cildinin ikinci bölümünde, tablo 133'te üç Türk arma versiyonu daha verilmiştir. Armalar; I, II, III şeklinde Roma rakamlarıyla belirtilmişlerdir (resim 9). Birincisi en büyüğüdür ve öncekine çok benzemektedir. Kalkan yeşil renkli ve Alman şekillidir. Renk soldan, sağa giden eğri çizgilerle gösterilmiştir. Bu da armacılıkta yeşil rengi ifade etmektedir. Kalkanın ortasında sekiz ayaklı beyaz yıldız, onun altında ise beyaz hilal vardır. Kalkanın etrafı, üzerinde iki pençe bulunan bir keçe ile çevrilidir. Keçenin ortasında tek tüylü sarık, iki tarafında ise saplarında hilal olan iki tuğ vardır.

İkinci arma daha basittir. Bir üçgen şeklindedir. Böyle kalkanları varyazlar taşırılmış. Kalkanın zemini yine yeşildir. Burada da renk soldan sağa eğri çizgilerle

armacılık renklendirilmesiyle gösterilmiştir. Kalkanın zeminine, Osmanlı İmparatorluğunun uzandığı üç kıtayı sembolize eden üç hilal sıralanmıştır. Hilaller, beyaz ve sağa çevrilidirler.

Üçüncü armada da üçgen şeklinde kalkandır. Kalkan dikey çizgildir ve armacılıkta bu şekilde kırmızı renk gösterilmektedir. Kalkandaki amblemler beyaz hilal ve altı ayaklı beyaz yıldızdır.

PAVLE RITER VITEZOVIÇ'IN 1701'DEKİ STEMATOGRAFİSİNDE TÜRK ARMALARI

Pavle Riter Vitezoviç (1652 - 1713) yazar tarihçi, matbaacı, bakırcı, siyasetçi ve toplumbilimcisidir. Sen'de doğmuş, Latince ve Hırvatça yazmıştır. Zagreb'de liseyi bitirmiştir. Daha sonra kendi kendini yetiştirmiş, çok okumuş ve yazmış böylece de büyük bilgi birikimine sahip olmuştur. 1695'te matbaa satın almış ve evine yerleştirmiştir.⁴³ Daha sonra Viyana'da çalışmaya başlamış ve burada saray danışmanı olmuştur. Saray danışmanı olarak kraldan her kütüphaneye ve kilise, şehir, ticari, esnaf ile özel arşivlere girme izni almıştır. Böylece Vitezoviç'e geniş Avusturya İmparatorluğundaki bütün arşiv ve kütüphaneler açılmıştır.⁴⁴ Vitezoviç'in çalışmaları daha çok tarih, edebiyat, dil ve armacılık alanlarındadır. Çok sayıdaki çalışmalarında daha çok politik önemi olan "Stematografi"sidir. Orjinalinde şu önsöz vardır; "Stematographia sive armorum illyricorum delineatio descriptio et restitutio, Authore equite Paulo Ritter". Stematografide ne zaman ve nerede çıkarıldığı belirtilmemiştir. Buna rağmen 1701'de Viyana'da çıktığı zannedilmektedir. Yayınları çoğu defa yasaklanıp indekse kondukları için patronu Avusturyalı Kont Butselleni'nin desteğini almak için Stematografisini ona ithaf etmiştir. Sonraki yıl 1702'de, Zagreb'te Stematografisinin ikinci baskısı çıkmıştır. Stematografi, 89 sayfa ve küçük ebatta basılmıştır. İlk 56 sayfada birer arma vardır. 57-87 sayfalarda düz yazıyla bütün armaları açıklamıştır. 89. sayfada 12 kitadan oluşan Nicolaus Garzeia de Londonio'dan bir şarkı basılmıştır. Bu şarkıyı Garzia, Stematografinin yazarına ithaf etmiş ve dünya Vitezoviç'e yaptıklarından dolayı saygı duymalı demektedir.

Stematografi renkli olmayıp doğrudan siyah beyaz bakırcılık tekniğindedir. Bundan dolayı renkler armacılık renklendirmesi ile gösterilmişlerdir. Stematografisi için vasıtasız ve temel kaynaklar; çeşitli manastır ve kütüphanelerde bulunduğu İliya arma koleksiyonları, Münster'in Cosmografisi, 1601 de Pezaro'nun birçok arma aldığı Mavro Orbini'nin, "Il regno de gli Slavi" çalışmasıdır. O, ilk kez armaların çizimi için eski mühürler, belgeler, paralar, hatıratlar, taştan anıtlar gibi vasıtasız kaynaklar kullanmıştır.

Belirtildiği gibi "Stematografi" toplam 56 arma içermektedir. Bütün "İliya"nın armaları buradadır. İliya olarak Onun algıladığı ise halen Slavca konuşulan bütün bölgelerdir. Panslavist ideolojinin etkisiyle "Stematografisine", "bütün İliya topraklarının " armalarını koymuştur, yani Tuna'nın kaynağından, Karadeniz'e kadar ve Adriyatik Denizinden, Bering Boğazına kadar olan yerlerin. Böylece o zamanki tarih anlayışına göre bir zamanlar Slavların oturdukları toprakların armalarını da göstermiştir. Bundan dolayı Rusya, Çekoslovakya, Polonya gibi Slav devletlerinin yanında burada Arnavutluk,

⁴³ Çrna, Kulturna historia Hrvatske. Zagreb, str. 342-345.

⁴⁴ Vyekoslav Tslayiç, Jivot i dyela Pavla Rittera Vitezoviça (1652-1713). Zagreb, 1914, str. 163-166.

Avusturya, Besarabiya, Trakya, Transilvaniya, Epir, Yunanistan, Romanya, İskitya, Tesaliya, Türkiye, Macaristan gibi devletlerin de armaları bulunmaktadır. Armalar Latin alfabesindeki harf sırasına göre verilmişlerdir. Her armanın altında onu açıklayan Latince dört mısra vardır. Bu aynı zamanda Güney Slavlarda basılmış tek arma çalışmasıdır ve bundan dolayı Güney Slavların milli uyanışlarında büyük siyasi moral kaynağı olmuştur. Bunun en büyük eksikliği sıradan insan için anlaşılmasız olan Latince yazılmış olmasıdır. Dolayısıyla bu eser o zamanlar Latinceyi kullanan ilim alemi için yazılmıştır.⁴⁵

Vitezoviç'in Stematografisi'de, Türk arması versiyonludur. Birinci armada (resim 10) "Thracia Odrysiorum" önsözü vardır. Yani Edirne Trakya'sı (Doğu Trakya). Armanın kalkanı, İspanyol kalkanı şeklindedir. Kalkanın zemini yeşil renklidir. Vitezoviç'in Stematografisi renkli olmadığı halde o zamanki Avrupa'da gelenek olduğu için, O da renkleri armacılık renklemesiyle göstermiştir. Kalkanın yeşil rengini soldan sağa eğri çizgilerle çizmiştir. Yeşil zeminin alt kısmında amblem olarak hilal vardır, yani yarım. Görüldüğü gibi Türk arması için aldığı bütün elemanların heraldik temeli vardır. Armanın yeşil zemini, yeşil Müslüman bayrağını, hilal ise Ramazanın başlangıcını temsil etmektedir. Kalkanın üzerinde bol elmas ve incilerle süslenmiş padişah sarığı vardır. Armanın altında Latince dört mısra bulunmaktadır. Bunlar heraldik olarak armayı açıklamaktadırlar. Bu mısraların çevirisi ileride verilmiştir.

Daha önce belirtildiği gibi Vitezoviç'in Stematografisi 1701'de basılmış ancak onu çıkarmak için malzeme toplamaya ve hazırlık yapmaya 1694'te başlamıştır. Daha sonra yayınladığı Stematografisinde o zaman kullandığı bütün el yazıları ve çizimleri muhafaza edilmiştir. Stematografi'nin yayından önceki notları Bologna'daki üniversite kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Onun, Stematografisi için hazırladığı el yazıları ve çizimleri "Marsili, Documenta rerum croaticarum et Transilvan, in commissione limitanea colecta 103" adlı bir kodekte muhafaza edilmektedirler. Bologna'da 103 numaralı kodeksi incelerken yayınlamaya hazırladığı Türk armalarına bakarken Stematografisinin XXI. Sayfasında yayınladığı armayla aynı denecek kadar benzer bir armaya rastladım (resim 10). İki armayı karşılaştırmak için üzerinde "Thracia", altında ise "Nunc Turcia" (resim 11) yazan bu yayınlanmamış Türk armasının da fotoğrafını çektim. Görüldüğü gibi yayınlanan Türk arması sadece heraldik renkli olarak daha düzgün gösterilmiştir. İki örnekten görüldüğü gibi Trakya ve Türkiye'yi aynı kabul etmiştir.

Yayınlanan ikinci Türk arması Vitezoviç'in Stematografisinin 53. sayfasındadır. O da renkli değil ve kalkan İspanyol şekillidir. Kalkanın zemini kırmızıdır. Yani armacılıkta kırmızı rengi ifade eden dikey çizgilidir. Bir İslam devleti için kırmızı renk tipik değildir, fakat buna karşın kırmızı renkli Türk askeri bayrakları vardı.⁴⁶ Bunlar sembolik olarak kan dökmeye hazırlıklı olmayı, dolayısıyla mücadeleciliği ifade etmektedir. Ancak bunlar dini değil askeri bayraklardır. Örneğin Hz. Muhammed (okap-kartal) denilen koyu yeşil bayrak

⁴⁵ Laszowsski, Pavao Ritter-Vitezoviç kao heraldik i genealog. "Vitezoviç", mjesecnik za genealogiju, biografiju, heraldiku i sfragistiku. God II, br. 1. Zagreb, ojuyuk 1905, str. 4.

⁴⁶ K. Truhelka Opis Dubrovnika i Bosne iz god. 1658. Glasnik zemaljskog muzeya BiH. XVII/1905, Sarajevo, 1906, str. 433.

kullanmıştır.⁴⁷ Belirtildiği gibi Türk armasını ifade etmek için yeşil renk daha tipiktir ve bu sebeple bundan önceki iki arma heraldik olarak daha çok tutulmaktadır. Bu armada kırmızı zeminde üç amblem bulunmaktadır. İki uçlu kılıcın sapını tutan el ile kılıcın sol tarafında parlayan altı ayaklı yıldız, sağında ise hilal. Resim 12’de görüldüğü gibi sadece elin kolu yeşil renklidir, diğer bütün bu üç amblem ise beyaz renklidir. Heraldik olarak üç amblem de yerindedir ve tesadüfen alınmamışlardır. Bu da Vitezoviç’in armacılık hakkında geniş bilgiye sahip olduğunu göstermektedir. İslamiyet sembolleri olarak yıldız ve hilal hakkında daha önce bahsedilmişti. Belirtildiği gibi iki uçlu kılıç da böyle eski İslamiyet sembolüdür. Bu Hz. Muhammet’in adı ve damadı Hz. Ali ile bağlantılıdır. Bu kılıca zülfikar denirdi. Bu kılıcın gökten indiğine dair Araplar arasında efsane vardır. Buna göre Allah bu kılıcı Hz. Muhammed’e göndermiş ve o da bunu damadı Hz. Ali’ye vermiştir. Arapça زوالفكار şeklinde yazılmaktadır. Zu (وز) taht sahibi fikar (فكار) ise ihtiyaç demektir. Bütün kelime ihtiyacı olan kişi anlamındadır.⁴⁸ Demek ki Allah, Hz. Muhammet’in düşmanlarla savaşması için böyle bir kılıca ihtiyacı olduğunu hissetmiş ve bunu ona göndermiş, o da bu kılıcı kendisi ile birlikte düşmanı yenen Hz. Ali’ye vermişti. Böylece İslamiyet, daha başlangıcında kendine inananlar üzerinde etkili olmak istemiş ve bu şekilde İslam’ın genişlemesi ile Arapların fetihleri, Allah tarafından kendilerine bildirilmiştir. Ancak bu kelimenin başka bir açıklaması daha vardır. Arapça fikar; omurgadan, kemikten demektir.⁴⁹ Bundan dolayı bazı sözlüklerde zülfikar için Hz. Ali’nin kılıcının sıfatı olarak omurga kemiklerini kesen kılıç denmektedir.⁵⁰ Çeşitli sözlük ve ansiklopedilerde zülfikar hakkında farklı şeyler yazılmıştır. Böylece ünlü Redhouse sözlüğünde “Name of a most celebrated sword possessed by the caliph Ali, it is figured as cleft or double-bladed”,⁵¹ Kélékian’ın sözlüğünde ise, “ Epée mösterieus qu’on dit être desandue du ciel pour Mahomet et qri a été cédée par la prophétea a son gendre Ali”⁵² yazmaktadır. Türk sözlükleri ise onun için “sonunda çatal şeklinde ikiye ayrılan kılıç”⁵³ veya “Hz. Muhammet’in Hz. Ali’ye hediye ettiği ucu çatal kılıç”⁵⁴ ya da “ Hz. Muhammet tarafından kullanılan ve sonra da Hz. Ali’ye hediye edilen üst kısmında çatal şeklinde ayrılan kılıç”⁵⁵ denmektedir. Bazı sözlüklerde ise zülfikar hakkında kısa bir tarihçe verilmekte ve “Uç kısmı kaburga şeklinde kıvrılmış çatal kılıç. Bedir Savaşında Hz. Muhammet’in ele geçirdiği kılıç, ölümünden sonra Hz. Ali almıştır.” denmektedir.⁵⁶ Kamus-ul Alamda ise “Bedir yanında ele geçirilen kılıç. Gösterildiği gibi kılıç gerçekten iki kollu değildir” yazmaktadır.⁵⁷ Sadece bu sözlükte kılıcın iki kollu olmadığı iddia edilmektedir.

⁴⁷ Budimir Milan, Negoşev “Vrag so dva maça”. Prilozi za knijevnost, yezi, istoriyu i folklor, kn. XVIII, Beograd, 1938. str. 144.

⁴⁸ H. K. Baronov, Arabsko-russkiy slovar. Moskva 1958, str. 775.

⁴⁹ Baronov, a. g. m.

⁵⁰ Miller (B. V.), Persidsko-russkiy slovar. Moskva 1953. str. 236.

⁵¹ Redhouse (James W.), A turkish and English lexicon. Constantinople 1890, str. 950. (Halife Ali’nin sahip olduğu çok meşhur bir kılıcın adıdır. Çift başlı olarak şeklen gösterilmiştir).

⁵² Kélékian (Diran), Dictionnaire turc-français. Consatantinople 1911, str. 608. (Gökten Hz. Muhammet için düştüğü söylenen mistik kılıç. O, daha sonra bunu damadı Ali’ye vermiştir).

⁵³ Pakalın (Mehmet Zeki), Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü III. İstanbul 1954, str. 668.

⁵⁴ Devellioglu (Ferit), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedisi Lügat. Ankara 1962. str. 1437.

⁵⁵ Özön (Mustafa Nihat), Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük. İstanbul 1965. str. 814.

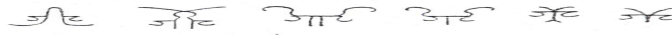
⁵⁶ Sami (Şemseddin), Kamus-i Türki. İsatnbul 1317. str. 650.

⁵⁷ Sami (Şemseddin), Dictionnaire universel d’histoire et de géographie III. Consatantinople 1891, str. 2226.

Zülfikar'a dair en iyi makaleyi yazan Mithov, Encyklopedie d' İslam I, 1000'de, Hz. Muhammet'in bunu Bedir Savaşında bir dinsizden aldığı ve daha sonra da Hz. Ali'ye verdiğini yazmaktadır. Mithov kılıcın diğerleri gibi normal olduğunu varsaymakta ancak daha sonra inananların hayallerinde çatal şeklini almış ve tek saplı iki kılıç intibamı uyandırmaktadır. Bu "épée magnifique" (muhteşem kılıç) özellikle Şiiler arasında çok saygı görmekteydi hatta bir hadis zülfikar gibi başka bir kılıcın olmadığını söylemektedir.⁵⁸

Zülfikar dervişlerin de saygı gösterdiği bir amblemdir. Hatta denilebilir ki zülfikarın saygın bir yeri olmadığı derviş tekkesi yoktur. Zülfikar ya tekkenin duvarına asılı iki kollu bir kılıçtır veya her çeşit arabesk stilde bir çizimdir. Dervişlerde zülfikarın kutsallığı, Hz. Ali'nin olduğu içindir ve belirttiğimiz gibi dervişler arasında en saygın kişi Hz. Ali idi. Dervişler, Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'in halefi olması gerektiği düşüncesindeydiler ve Onun bu hakkının ilk iki halife tarafından gasp edildiğine inanırlardı. Bundan dolayı tekkelerinin duvarlarında arabeskler (Arapça yazılar şeklinde) vardı yani "levha" denilen çizimler. Ve burada dervişler Hz. Muhammed'in yanında Arapça harflerle yazılı Hz. Ali'nin, iki bakımdan önemi olduğunu düşünmüşlerdir:

Birincisi: İsmi kendisinde kişinin şahsını içerdiği ve bu üç harften her biri (A-L-İ) Arapça yazıldıklarında insan çehresinden bir bölüm ifade etmektedirler. Böylece, "ayın"- ع göz; Lam-ل burun; ye-ی bıyık ve ağız ifade etmektedir. Derviş nazariyecileri bunu şöyle açıklamaktadırlar: önce Arapça Ali (علي) yazılır, sonra Ali ters yazılır(ى ل ع) ve sonunda bunları değişik şekilde karıştırıp farklı kombinasyonlar elde edilmektedir. Örneğin:

Eğer her "ayın" a nokta konursa göz şekli elde edilmekte, "lam" burun ifade etmekte, "ye" ise Ali'nin ağız, bıyık veya kaşlarını göstermektedir. Bunlar 13, 14 ve 15. resimlerde görülmektedirler.

İkinci önemi ise bunların aynı zamanda zülfikarı ifade etmeleridir. Şöyle ki "ayın" ve "lam" kılıcın sapını, "ye" ise ucunu göstermektedir. Derviş levhalarında bu değişik şekillerde ve farklı tarzlarda elde edilmektedir. Bu tarzlar çok çeşitlidirler; bazen iki uçlu sap verilir, bazen ise iki çapraz uçlu iki sap. Ancak iki kollu kılıç tasavvuru elde etmek için uçlar daima iki ayrı tarafa bakar. Bunlar 16, 17 ve 18. resimlerde görülmektedir.⁵⁹

Ancak zülfikar İslami düşünce eserimidir? Yoksa İslamiyet'teki bu çok saygın sembol başka yerden mi alınmıştır? Bu eski Anadolu "labrys"nin* bir modifikasyonu değildir? Yani iki balta veya tek saplı çift balta ki bu bütün Güney Avrupa, Ortadoğu ve Hindistan'a kadar uzanan coğrafyada iktidarların bilinen silahı ve sembolüdür. Eski Anadolu labrys'iyile, İslam zülfikarı arasındaki fark sadece karakter stili bakımındandır.

⁵⁸ Budimir, a.g.m. str. 148.

⁵⁹ Bütün bu resim ve bilgiler Makedonya'daki tekkelerde bulunan levhalardan ve Şapolyo'nun (Enver Behnan), Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul 1964, adlı kitabından alınmıştır.

*Labrys çift yüzlü baltadır. Antik devirde daha çok dinsel törenlerde kullanılmış veya adak eşyası olarak tanrılara sunulmuştur. Anadolu'da en yaygın olarak Karia bölgesinde görülmektedir. (çn)

Labrys'teki bitişik baltalarla, zülfikardaki bitişik kılıçların karakteristik hilal şekilleri vardır. Fark sadece labrys'in çukur (konveks), zülfikarın ise tümsek (konkav) olmasındadır.⁶⁰

Zülfikar bütün İslam devletlerinde çok saygın ve yaygın bir amblemdir ve bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğunda da durum böyledir. Özellikle yeniçeri ocağında çok sevilen bir askeri semboldür. Yeniçeri odaları bunu çok kullanmışlar ve bununla çoğunlukla çadırda odayı belirlerlerdi. Bu resim 1 ve 2'de görülmektedir. Çok çeşitli varyasyonlarda ama daima çatal kılıç olarak kullanılmıştır. Resim 1 ve 2'de doğanın çeşitli canlı ve cansız varlıkları verilmekle birlikte, çoğu yerde zülfikar belirgin bir yer almaktadır. Resim 1'de son sırada, ikinci resimde; resim 2'de ise birinci sırada, 5. ve 6. resimler ile 3. sıradaki 5. resimde görülmektedir. Demek ki Vitezoviç, Osmanlı İmparatorluğunun heraldik gösterimi için zülfikarı tesadüfen almamıştır.

Vitezoviç, armayı (resim 12) tesadüfen yapmamıştır çünkü 20 Mayıs 1658 tarihli Bosna ile ilgili bir seyahatnamede Türklerin kullandıkları kırmızı bayraklardan bahsedilmektedir. Dolayısıyla bayraklarda yeşilin yanında kırmızı renk de kullanmışlardır. Bu seyahatnamede seyyah kendisine refakatçiler verildiğini ve bunlar: *“iki bayraklı bölükbaşıyla yayalar; bayrakların birinde kırmızı zeminde hilal, diğerinde ise kırmızı zeminde bir gümüş saptan çıkan iki ayrı hançer”* olduğunu yazmaktadır.⁶¹ Bu küçük bilgiden de görüldüğü gibi seyyah bayrakları ve üzerlerindeki amblemleri tam olarak tasvir etmiştir yani zülfikarı. Daha yeni zamanlardan seyyahların da belirttiği gibi zülfikarın, Türk askeri bayraklarında çok kullanılan, saygın bir amblem olduğuna dair sağlam bilgiler vardır. Resim 19'da görüldüğü gibi çeşitli askeri birliklerde hilalin yanında bayraklarda zülfikarda çeşitli şekillerde ve pozisyonlarda gösterilmiştir, ancak daima tek saplı çatal kılıç olarak.⁶² Bu bilgiler Vitezoviç'in yayınladığı iki armayla tam uyuşmaktadırlar. Buda Vitezoviç'in ne renkleri ne de amblemleri gelişi güzel ele almadığını ve Osmanlı ordusunun askeri pratiği hakkında da temel bilgilere sahip olduğunu göstermektedir.

Yeri gelmişken belirtmeliyiz ki zülfikar, Yugoslav edebiyatında da iz bırakmıştır. Petar Petroviç Negoş'un "Orman Savaşçısı" şiirinin ilk iki mısrasında *“iki kılıçlı düşmandan”* söz edilmektedir. Reşetar'ın yorumuna göre çatal kılıç, padişahın iki kıtada yani Rumeli ve Anadolu'daki iktidarını sembolize etmektedir.⁶³ Bu açıklama inandırıcı değildir, çünkü Türklerin, Afrika'da da muazzam toprakları olduğundan dolayı kılıç üç ayaklı olmalıydı.

⁶⁰ Budimir, a.g.m. str. 148.

⁶¹ K. Truhelka, opis Dubbrovnika i Bosne iz god. 1658. Glasnik zemaljskog muzeya BiH. XVII/1905, Sarajevo, 1906, str. 433. Bu yazı Fransızca şöyle demektedir: *“et deux enseignes, en l'une un Croissant blanc en champ de gueulle, en l'autreun Cimeterre d'argent a deuxlames separées venans d'une mesme poignée en champde gueulle...”*

⁶² Castellan (A. L.), Moeurs, usages, costumes des Othomans et abrégé de leur histoire IV, Paris 1812, str. 235.

⁶³ D. Kostić, Negoşev vrag sa dva mača. “Yujnoslovenski filolog”, kn. VI. Beograd 1926/27, str. 219.

Zülfikar amblemlı bayraklar bugün de Yugoslav müzelerinde vardır. Saray Bosna (Sarajevo) müzesinin eski silahlar bölümünde bir derviş bayrağı vardır. Bu bayrağı amblem olarak tek saplı çatal kılıç nakşedilmiştir.⁶⁴

Sonunda bitirirken Vitezoviç'in, Türk askeri bayrakları ve amblemleri hakkında çok bilgili olduğunu, Reşetar'ın düşüncesinin ise düzeltilmesi gerektiği ortadadır.

1718'DEKİ "LES SOUVERAINS DU MOND..." KİTABINDA TÜRK ARMASI

Avrupa'da basılan arma koleksiyonlarında bulunan hemen hemen tüm Avrupa hükümdarlarının ve ünlü feodal ailelerin armaları yanında Osmanlı İmparatorluğunun da sık sık heraldik görünümüne rastlanmaktadır. Halbuki, Hıristiyan olmayan bir devletin heraldik olarak gösterilmesinden kaçınılmaktaydı. Daha önce belirttiğimiz gibi Grünenberg ve Münster'in arma koleksiyonlarında Türk armaları vardı oysa dünyacı ünlü armacı Richental'ınkindede Türk armaları yoktur.

Artık verilen arma koleksiyonları yanında 1718'de Paris'te basılan bir koleksiyon ve arma el kitabında da Türk armasına rastlanmaktadır ve şu önsözü taşımaktadır: "Les souverains du monde, ouvrage qui fait connoistre la Genealogi de leurs... Maisons, l' Etendue et le Gouvernement de leurs Etats, leurs Religion, leurs Revenus, leurs Forces, leurs Titres, leurs Pre'tentions, leurs Armoiries, l'Origine historique des Pieces ou des Quartiers qui les comploient et le lieu de leur Residence. Cilt IV. Chez Guillaume Cavelier. Paris MDCCXVIII. Bu kitap 1734'te Paris'te ikinci kez daha genişletilmiş şekilde şu başlıkla yayınlanmıştır: "Les souverains du mond. Nouvelle Editon, corrigée, augmentée et conduite jusques a la fin de l'année 1733". Bunun yazarı belli değildir. İki baskıda da aynı Türk arması vardır (resim 20). İki baskıyı da 49950 sayısı altında muhafaza edildikleri Paris'te, Bibliotheque Mazarine'de gördüm. İlk baskıda Türk arması diğer birçok armayla birlikte kitabın sonunda ilave olarak verilmiş, ikinci baskıda ise Türk arması sayfa 225'tedir.

Türk arması Fransız şekilli kalkandadır. Kakanın zemini mavi renklidir yani armacılıkta mavi rengi ifade eden yatay çizgili. Kalkandaki amblem beyaz hilaldir. Kalkanın üzerinde incilerle ve büyük bir elmasla süslü padişah sarığı, onun üzerinde de kral tacı vardır. Armanın üzerinde "Grand Seigneur" yazmaktadır.

1741'DEKİ JEFAROVİÇ'İN STEMATOGRAFİSİNDE TÜRK ARMALARI

Hristofor Jefaroviç ikoncu, yayıncı, rahip, ilk Makedon armacısı ve ilk Makedon aydınlarından biridir. XVIII. yüzyılın ortalarına doğru Selanik ve Budapeşte arasındaki bölgenin en aranan sanatçısıydı.⁶⁵ Bu yetenekli sanatçı hakkında tarihte olduğu gibi sanat tarihinde de yazılmıştır. Savaş öncesi tarihçiliği Onu, Bulgar⁶⁶ ya da Sırp⁶⁷ kabul

⁶⁴ A. g. m. str. 219.

⁶⁵ Dinko Davidov, Hristofor Jefaroviç – Prvi srpski bakrorezats XVIII veka. Galerija Matitse Srpske MCMLXI. str. 55.

⁶⁶ H. M. Petrovskiy, Kı biografiu Kristofora Jefaroviça. İzvestiya otdeleniya russkago yazika i slovesnosti İmperatorskoy Akademii Nauk. SPb. 1910. Tom XV, kn. III, str 300. V. Zahariev, Za grafičeskite iskustva. Dırjavna hudojestvena akademiya. Godişnik 1896-1926. Sofia 1927. str. 19. İvanov, Tshritophore Gefarovitsh. "La Bulgarie" 6.X.1927.

⁶⁷ J. Skerlić, İstoriya nove srpske kniječnosti. Beograd 1921, str. 44. Petar Kolendić, Cefaroviç i negovi bakrorezi. Glasnik İstoriskog Društva u Novom Sadu, sv. 8, kn. IV, sv.-1. Sremski Karlovtsi 1931.

etmektedir.1929'da Velko Petroviç, Stanoe Stanoeviç'in Halk Ansiklopedisine Jeferoviç için yazdığı metinde ve ilk defa Jeferoviç'in Makedon olduğunu belirtmiştir.⁶⁸ Doyranlı bir Ulah olduğuna dair bir düşünce de vardır.⁶⁹ Jefaroviç, Yunan okullarında eğitim gördüğünden dolayı çalışmalarını çoğu kez Yunanca imzalamıştır. Sanatçı olarak Batı sanatı elemanlarının girdiği Makedon kültür merkezlerinde şekillenmiştir. Daha sonra Doyran'dan Karlovaç metropolitliğine gitmiştir. İyi bir ressam olarak tanındığı Belgrad'ta adı ilk defa 1734'te duyulmuştur.⁷⁰ Karlovaç metropolitliği bölgesinde sık sık seyahat ederek buralarda ikon resimleri ve freskler yapmış, bakırdan ikon ile kitap kesmiş ve kilise süslemeleri yapmıştır. Onun bir başka hizmeti de 20 yıl boyunca Voyvodina'daki Slav sanatına etki etmesidir. 1753'te Rusya'ya gitmiş ve aynı yılın 18 Eylül'ünde Moskova'da aniden ölmüştür.

Voyvodina'da Jeferoviç ilk önce ressamlığa yönelmiştir. 1737'de kendisine iyi bir usta olarak Baçka'daki Bokane manastırının süsleme işi verildi. Bu süslemede büyük bir sanat yeteneği göstermiştir.Yüz problemlerini aynı İtalyan treçento ve kvatroçento akımları ressamları tarzında çözdü ve bundan dolayı Jeferoviç için kilise ressamlığı geleneğinden kurtulup, yeni sanatın çizgilerini yakalamaya çalışan ve Voyvodina rönesansını başlatan ilk sanatçıdır da denebilir. Birçok çalışmada çok iyi ve aranan bir sanatçı olarak sivrildiyse de 1740'tan itibaren yavaş yavaş ressamlığı bırakmış ve daha çok kitap basımıyla ilgili olarak kullanılan bakırcılık ve gravür sanatına yönelmiştir. Bu sırada Avusturya İmparatorluğu içindeki Sırp'ların kültürel uyanışı başlamıştır. Kitaplar halkografi vasıtasıyla basılırlardı. Halen matbaaları olmadığından dolayı metin bakır plakada kesilirdi. İlk önce çeşitli kilise metinleri daha sonra ise dünyevi içerikli kitaplar basmaya başlamıştır. Bir alfabe ve dilbilgisi kitabıyla, Voyvodina'nın o zamanki tanınmış kişilerinin bakır oymalarını yayınlamıştır. İşlenmesi daha hızlı ve güzel olduğundan bakır oymacılığı tekniğinin büyük önceliği vardı. Yeni teknik, Sırp kilisesinin siyasi ve kültürel propagandası için uygun bir araç oldu, Jeferoviç ise onun aracısıydı. Bu ağaç oymacılığının sonunu getirmiştir.

Çalışmaları arasında en önemli kitabı, XVIII. yüzyılda bütün Güney Slavların uyanışında önemli rolü olan Stematografisi'ydi. Bu eser bütün Güney Slavların uyanışında ihtilalci bir rol oynamıştır. Bu kitap orijinal olmayıp sadece çeviri ve biraz değiştirilmiş Vitezoviç'in, Stematografisinin yeni basımı gibiyse de armalarıyla 200 yıldan fazla olup hala Güney Slavların milli bilinçlenmelerine etki etmektedir. Güney Slavları arasında tam 200 yıl tek ve temel basılı arma kılavuzu vazifesini görmüştür. Kitap o zaman birçok Güney Slav yazarın yazdığı Rusça redaksiyonlu eski Slavca'yla yazılmıştır. Kitap baskıdan 21 Ekim 1741'de çıkmıştır. Hemen ardından ikinci baskısı da yapılmıştır. Stematografi renkli değildir ancak renkler heraldik (armasal) olarak belirtilmişlerdir. Stematografi toplam 110 sayfadır ve 58. sayfasında armalar vardır. Bir zamanlar Slavların yaşadığı bütün bölgelerin armaları mevcuttur, bu ise Panslavizm işaretidir. Bu kitabın ortaya çıkışı Güney Slav

⁶⁸ Stanoye Stanoyeviç, Narodna entsiklopediya, kniga I, str. 740.

⁶⁹ Kolendiç, a. g. m., str. 37.

⁷⁰ Olga Mikiç, Hristofor Jefaroviç i jivopis manastira Boçana. Galeriya Matitse Srpske MCMLXI. str. 8. Kolendiç, a. g. m., str. 37.

edebiyatında önemli bir tarihtir. Kitap, o zamanlar Güney Slavları arasında manevi duyguları güçlendirmeye ve halkın milli uyanışına katkıda bulunan en önemli güçtü. Vitezoviç'in, Latince yazılan ve bu dili bilen aydınlara yönelik Stematografisine karşın, Jeferoviç'in, Stematografisi halk dilindeydi ve tüm okuma - yazma bilenlere hatta bilmeyenler için bile ulaşılabilirdi. Bu eser Slavların, hükümdarlarının, azizlerinin ve armalarının bir resim albümü gibiydi. Osmanlı ya da Avusturya İmparatorluklarının hakimiyeti altındaki Güney Slav halklarına büyük etki etmiştir. O, Zebur ve benzeri kilise kitaplarının etkisini bastırmış ve Güney Slavları arasında en aranan kitap haline gelmiştir. Bundan dolayı Avusturya makamları kitabı yasaklamışlar ve ölüm cezası ile cezalandırmışlar, "*Index librorum prohibitorum*" a koymuşlardır.⁷¹

Stematografinin ilk baskısında Türk armaları 37a ve 39a, ikinci baskıda ise 75. ile 79. sayfalardadır. Verilen resimlerden görüldüğü gibi armalar Vitezoviç'in, Stematografisinden alınmıştır ancak sadece armanın altındaki mısralar Latince'den eski Slavcaya çevrilmişlerdir (resim 21). Bugünkü dilde anlamı şudur:

*Canavar Türk eli çatal kılıç tutmaktadır,
Görülmektedir ki bu tanrı tarafından gönderilen çift cezadır,
Bir eliyle Doğu nimetlerini elde etmektedir,
Diğeriyle arsızca Batı dünyasının huzurunu yok etmektedir.*

Bu mısralardan görüldüğü gibi ne Vitezoviç'in ne de Jefaroviç'in zülfikar hakkında hiç bilgileri olmadığı anlaşılmaktadır ve dolayısıyla amblemi safça yorumladıklarını tespit edebiliyoruz. Onlar bu amblemin Türkler arasında çok kullanıldığını ve çok saygı uyandırdığını bilmekteydiler, ancak mısralardan anlaşıldığı gibi onu gerçek önemi ve yorumu hakkında bilgileri yoktur. Jefaroviç, Stematografisinin 51. sayfasında bu Türk armasının sembolleri ve boyası hakkında açıklama yapıp şöyle demektedir; "*Ay, Türk milletini güzelleştirmekte*"

Münster ise Türk armasında, Bizans kralı Konstantin'in tacını, Sırp kanatlarıyla beraber göstermiştir. Türk bayraklarındaki ay ile yıldız arasında çoğu defa çatal kılıçlı bir sağ el görülmektedir. Kırmızı zeminde yeşil el vardır ve bu renk Türklerde kutsaldır. Bu sözlerden anlaşılmaktadır ki, Türk armasının yanında, Osmanlı İmparatorluğunun armasının içine Bizans ve Sırp armalarının da girdiğini, hem Vitezoviç, hem de Jefaroviç bilmektedirler. Ayrıca Münster ve Onun Kosmografisindeki Türk armaları (bk. resim 5 ve 6) hakkında da bilgileri vardı. Ancak neden Osmanlı İmparatorluğunu göstermek için onun armalarından birini almadıklarını ve neden bunun için başka amblem ve yeni armalar kullandıkları hakkında bilgi vermemekteler ve ayrıca da nereden aldıklarına dair de bilgi yoktur.

Diğer Türk armasında (resim 22) yine Vitezoviç'inki gibi sadece eski Slavca mısralar vardır ve bugünkü dilde de anlamları şöyledir;

*Farklı krallıklarda benzer mutluluklar varmış,
Yeşil zemine hilal yerleştirilmiş,
Ay değişmektedir yeşil ise kurumaktadır,
Barbar başlığın krallık tacı da değişmektedir,*

⁷¹ Mita Kostić, Srpski bakrorezi osamnaestog veka. Letopis Matitse Srpske, kniga 303, sv. 1, Novi Sad, 1925, str. 152. Davidov, a. g. m., str. 31.

Renkleri ve amblemi açıklarken Türk iktidarının değişimini de vurgulamak istemektedir. Daha sonra sayfa 50b'de yine bu armanın açıklamasını eski Slavca olarak yapmaktadır.

Bugünkü dilde ise; *“Yeşil zeminde beyaz ay yükselmektedir. Bu Türk milletinin ve fethettiği bütün toprakların arması olarak kabul edilmektedir”*.

Böylece bu eski Slavca yazılı metinlerle daha XVIII. yüzyılın sonuna doğru Vitezoviç'in verdiği Türk armalarına, Jefaroviç ilave açıklamalarını yapmıştır.

1833'TEN “ABBILDUNGUN DER WAPPEN...”DE TÜRK ARMASI

Gelbke tarafından 1833'te Berlin'de yayınlanan “Abbildungun der wappen faemmitlicher Europaeischen Souveraine, der Republiken und freien Staedte” başlıklı arma koleksiyonunda Türk arması olarak sadece tuğra vardır (resim 23). Kitabı Paris'teki Bibliotheque Nationale'de kullandım ve Dep. des Est. Pc. 29 signatürü altındadır. Bu koleksiyonda bütün Avrupa hükümdarlarının ve devletlerinin armaları toplanmışlardır. Osmanlı İmparatorluğunun resmi arması olmadığı için yazar tuğrayı onun arması olarak kabul edip koymuştur. Bununla birlikte, Türk tarihçileri tuğrayı haklı olarak devletin değil, padişahların işareti olarak kabul etmektedirler (padişahların nişan ve alametleri).⁷² Diplomatik ve süs elemanı olarak tuğra hakkında birçok kişi yazmıştır.⁷³ Ancak, heraldik eleman olarak tuğra hakkında bugüne kadar kimse yazmamıştır. Gelbke burada armayı oluşturan kalkanı ve diğer elemanları vermeyip sadece tuğrayı vermektedir. Tuğra yeni padişahın ismine bağlı olarak önemsiz değişikliklere uğrasa da temelde aynı kalmakta olduğundan amblem olarak alınabilir ancak, Gelbke'nin yaptığı gibi armanın diğer elemanlarını vermeden değil. Bu arma diğer elemanlarıyla birlikte resim 24'te olduğu gibi çizilmeliydi. Burada önemli olan tuğranın ilk defa Osmanlı İmparatorluğunun arma amblemi olarak ortaya çıkmasıdır. Daha sonra resim 24'teki gibi tuğra mükemmel bir arma kompozisyonunun temel kısmı olarak ortaya çıkacaktır.

⁷² Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, III. İstanbul 1954, s. 525.

⁷³ 'Ali, Tuğra-i hümayun, tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, 8/1917-1918, 55-58. Fr Krealitz - Greifenhorst, Osmanische Urkunden in türkischer Sprache aus der zweiten Haelfte des 15. Jahrhundert, Wien 1922, - Sitzungsberichte der Wiener Ak. Der Wiss. Vol. 197-9-10, 17. Krealitz, Die Tugra der Osmanischen Prinzen - Mitteilungen zur Osmanischen Geshichte, 1921-1922, 167-170. Franz Babinger, Die grossherrliche Tughra, ein Beitrag zur Geschichte des Osmanischen Urkundenwesens - Beitrage zur Kunst des Islam, Festschrift für Friedrich Sarre zur Vollendung seines 60. Lebensjahres (Janrbuch der Asiatischen Kunst, 1925) 188-196. Ludwig Fekete, Einführung in die osmanisch - Türkische Diplomatik, Budapest 1926, XLII-XLIV. Jean Deny, Tughra; Encyclopédie de l'İslam, III, 865-869. Petar Mijatev, Tugrite na Osmanskite sultani ot XV-XX vek, Godišnik na plovdivkia muzey 1937-1939, Plovdiv 1940. İ. H. Uzunçarşılı, Tuğra ve Pençeler ile Ferman ve Buyuruldulara Dair - Belleten du Türk Tarih Kurumu, 5/1941, 101-157. O. Z. Olgun, Tuğralardael Muzaffer Da'ima Duası ve Şah Unvanı; Şehzade Tuğraları; Mehmed II - İmza ve Mühürleri - Türk Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Dergisi 6/1949, 203-220. P. Wittek, Notes sur la tughra Ottomane - Byzantion 18/1948, 311-334; 20/1950, 267-293. A. S. Erzi, Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I, 5, Orhan Gazi'nin Tuğrası - Belleten cilt 14/1950, 101-105. A. Zajaczkowski - J. Reychnan, Zaryis Dyplomatiiki Osmano-Tureckiej, Warsowie 1955, 80-81. Alessio Bombaci, Les Toughras enluminés de la collection de documents turcs des archives d'état de Venise - Atti del secondo congresso internazionale di arte turca - Venezia 26- 29 settembre 1963, Istituto universitario orientale seminario di Turcologia, Napoli 1965, 41-55. Fuat Köprülü, Reis'ül kütüphane ve Nişanlılık, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası 1931, cilt I, 199.

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDAN “WAPPEN – ALMANACH”TA TÜRK ARMASI

Wappen – almanach der souverainen regente europa’s. Lithogrphie Druck und Verlag der. J. G. Tiedemann’schen Hof – Steindruckerei zu Rostock kitabının 48. sayfasında çok ilginç bir Türk arması vardır. Kitabın yayın tarihi verilmemiştir fakat XIX. yüzyılın birinci yarısından olduğu tahmin edilmektedir. Kitap çok nadirdir, örnekleri ise az sayıdadır ve Paris’te Bibliotheque Nationale’de Dep. des Est. Pc. 27 signatürü altında muhafaza edilmektedir. Kitap aslında Avrupa’nın çeşitli devletlerinin ve hükümdarlarının armalarının albümüdür. Burada bu makalede şimdiye kadar verilenlerden, amblemi ve kompozisyonu bakımından tamamen farklı bir Türk arması verilmiştir (resim 24). Fransız şekilli kalkanda, beyaz zeminde siyah tuğra yer almaktadır. Kalkanın etrafı post ile çevrelenmiş ve bunun kolları yandan pelerin şeklinde aşağı doğru sarkıtılmışlardır. Bu XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyılın başlangıcındaki kalkan etrafında süs için pelerinler ve at kuyrukları bırakılan arma gelenekleri örneğinden yapılmıştır. Genelde ipek veya başka güzel malzeme kullanıldığı halde burada post da kullanılmıştır. Bu şekilde, yazar Osmanlı İmparatorluğuna, Hıristiyanlık ve Avrupalı bakış açısıyla bakarak onun barbar karakterini göstermek istemiştir. Kalkanın üzerine hayvan başı ve onun üzerine de fesli padişah sarığı koymuştur. Türk karşıtı konumundan hareketle yazar bu hayvan başı aracılığıyla Osmanlı padişahını vahşi bir hayvan gibi göstermiştir. Yanlardan hilalli iki tuğ sarkmaktadır. Tuğ vezirlere, paşalara ve diğer devlet büyüklerine rütbelerini belirten işaret olarak verilen at kuyruğudur. Bir, iki ya da üç tuğlu vezirler vardı.⁷⁴ Armanın üzerine hilal ve sekiz köşeli yıldız resmedilmiştir. Burada ilk defa sekiz köşeli yıldız kullanılmıştır, oysa genelde altı köşeli yıldız kullanılmaktadır. Armanın altında “Turkey” yazmaktadır. Yazarın Türk karşıtı konumuna bakmayıp – çünkü bu Türk armasında bunlar çok açık belirtilmişlerdir – sadece armacılık tarafını ele alırsak o zaman kompozisyonun mükemmel olduğu sonucuna varırız. Yazar tuğrayı Osmanlı İmparatorluğu için temel işaret, amblem olarak almıştır. Burada tuğranın ilk defa amblem özelliği var ve o da arma denemeleri komple ve mükemmel heraldik kompozisyonudur. Sık kullanıldığından dolayı tuğra, Osmanlı İmparatorluğunu sembolize etmek için karakteristik olmuştur. Sarık, fes, tuğlar, yıldız, hilal yine böyle karakteristik amblemlerdi. Fes burada ilk defa kullanılmıştır ve bu da armanın çok eski olmadığını kanıtlamaktadır. Türkler, fesi XIX. yüzyılın başlarından itibaren kullanmaya başlamışlardır. Fes adı, Fas’taki Fes şehrinde imal edildiğinden dolayı gelmektedir.⁷⁵ Rum ve Türk denizciler bunu Osmanlı İmparatorluğuna getirmişler ve burada taşınması gelenek olmuş hatta dinen de taşınması uygun bulunmuştur. Dolayısıyla karakteristik Türk başlığı haline gelmiş ve sonra da Hıristiyanların bunu taşımaları yasaklanmıştır. Oysa ilk başta fesi Rum denizciler de taşırlardı.

⁷⁴ Kelekian, a.g.e., str. 415.

⁷⁵ Kelekian, a.g.e., str. 898.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNU TEMSİL EDEN ARMALARIN HERALDİK ANALİZİ

Bu makalede incelenen Osmanlı İmparatorluğunun bütün armalarının ortak özellikleri Osmanlı İmparatorluğunu heraldik olarak daha gerçekçi göstermek istemeleridir. Bu armaları yapanlar öyle heraldik elemanlar bulmaya uğraşmışlar ki, Osmanlı İmparatorluğunu en belirgin şekilde gösterebilsinler ve bundan dolayı da o zamanlar Batı Avrupa'da hakim heraldik kurallarından çok az uzaklaşmışlardır.

Armacılık kurallarına göre arma şu elemanlardan oluşmaktadır; kalkan, amblem, renk, miğfer, taç, kumaş ve yazı.

Kalkan, armanın temel ve olmazsa olmaz kısmıdır. Burada verilen Osmanlı İmparatorluğunun bütün armalarında kalkan vardır sadece resim 23'te tuğra kalkana konmamış, sadece kendisi verilmiş ve bundan dolayı da komple bir armayı ifade etmemektedir. Osmanlı armalarındaki kalkanlar çeşitli şekillerdedirler. Resim 3, 4, 11, 12, 21 ve 22'deki armalar kareli yani İspanyol şekilli kalkandadırlar. Resim 6, 7, 8 ve 9'daki armalar, kesik yani Alman şekilli kalkandadırlar. Resim 9, 20 ve 24'teki armalar ise dört köşe yani Fransız şekilli kalkandadırlar. Demek ki burada verilen 16 armadan 7'si İspanyol, 5'i Alman ve 3'ü Fransız şekilli kalkanlardadırlar ve sadece 1'i kalkansızdır. Buda İspanyol, Alman ve Fransız armacılık etkisini çok açık göstermektedir. İtalyan etkisi yoktur, oysa İtalya'nın, Osmanlı İmparatorluğuna yakınlığından dolayı bu etki en fazla hissedilmeliydi.

Osmanlı armalarındaki amblemler, armayı yapana göre çok çeşitlidirler. Armacılar, Osmanlı İmparatorluğu için en belirgin olan sarık, yıldız, hilal, zülfikar, tuğ, tuğra vb. amblemleri almaya gayret etmişlerdir. Bütün bu amblemlerden en çok yani 10 defa hilal, sonra dört kanatlı haç - 5 defa, yıldız - 3 defa, zülfikar - 2 defa, tuğra - 2 defa, sarı çift başlı kartal, kırmızı gül, mızrak ise birer defa kullanılmışlardır. Hilalden sonra dört kanatlı haçın en fazla kullanılması dikkat çekicidir. Bunun nendi Avrupalı armacıların, Osmanlı armasına, Sırbistan'ı fethettiklerinden dolayı Sırp armasını da dahil etmeleridir. Bizans'ın çift başlı sarı kartalıyla ilgili durum da bunun gereğidir. Kullandıkları bütün amblemlerden en karakteristik olanlar hilal, zülfikar, ve tuğradır.

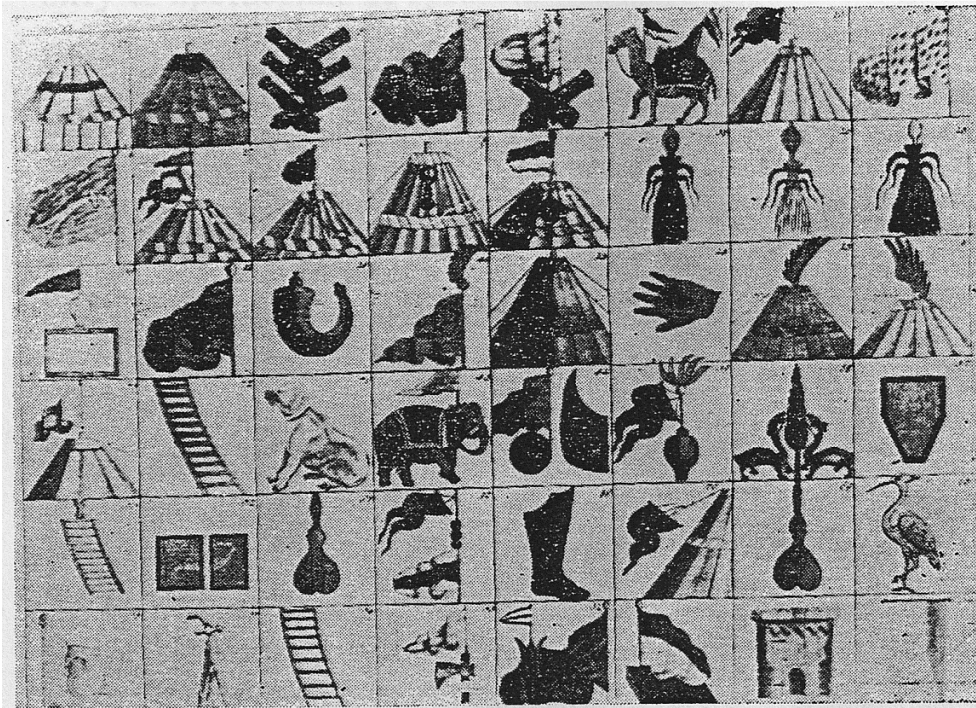
Osmanlı armalarının kalkanlarındaki zeminlerinin renkleri farklıdır. İslam'ın rengi olarak yeşil hakimdir ve 4 defa kullanılmıştır. Daha sonra beyaza 3 defa, kırmızıya 2 defa, sarı ve maviye 1 defa rastlamaktayız. Renkli olmayan armalar ise heraldik olarak renklendirilmişlerdir.

Miğfer armanın temel elemanı olmadığından dolayı kalkanın üzerine bir defa konmuştur. Türk askerleri miğfer taşımadıkları için Osmanlı İmparatorluğu armalarında az kullanılmıştır. Miğfer resim 4'te sadece bir kez kullanılmıştır. Devlet ya da yer armalarına dair çalışılırken taca çok sık rastlanmaktadır. Taç kalkanın üzerine konmakta ve böylece armanın devlet veya yer arması olduğu anlaşılmaktadır. Eyalet, şehir, kilise ve aile (hükümdar hariç) armalarının kalkanları üzerinde taç yoktur. Ancak Osmanlı İmparatorluğunun armalarında taç kendisi için daha karakteristik olan sarıkla değiştirilmiştir. Bundan dolayı sarık 7 defa, taç 2 defa, fes ise bir defa önümüze çıkmaktadır. Sarık ve taç kombinasyonu da bir defa kullanılmıştır.

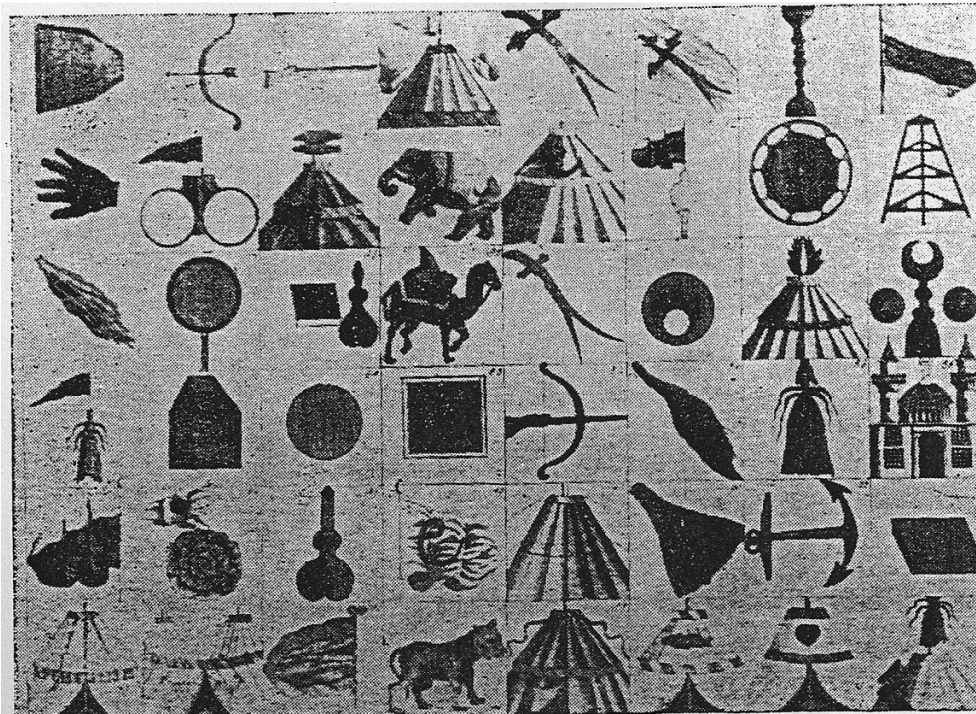
Arma elemanı olarak kumaş (pelerin), XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren Batı Avrupa armaları için çok karakteristik olmasına rağmen karşımıza sadece bir defa çıkmaktadır (resim 24). Tuğlarla süslü kalkanın etrafına konmuştur.

Yazılar azdır halbuki, hemen hemen her armanın üstünde veya altında olmalıydı. Resim 5'teki armada "Turca"; resim 7'deki "Wasen Turkey"; resim 8 ve 9'dakilerde "Turkei"; resim 10'da "Thracia Odrysiorum"; resim 11'de "Thracia"; resim 12'de "Turcia"; resim 20'de "De Grand Seigneur"; resim 21'de Türkiye; resim 22'de Edirne Trakyası; resim 23 ve 24'te "Türkei" yazıları yazılmıştır.

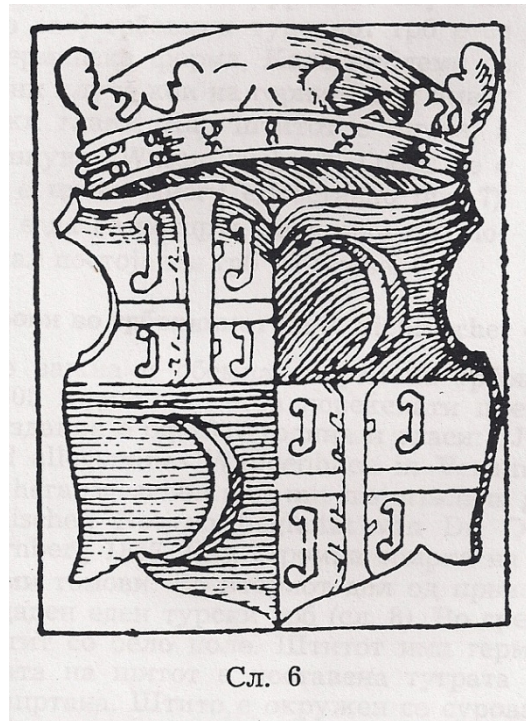
Verilen bu Osmanlı armalarının kısa heraldik analizinden sonra Batı Avrupalı armacıların, Osmanlı İmparatorluğunu heraldik olarak onu en karakteristik çizgileriyle gösterdikleri sonucuna varabiliriz. Görüldüğü gibi Osmanlı İmparatorluğunu, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde gösteren birçok ve çeşitli armalar bulunmaktadır. Ancak, Avrupalı armacıların bu armalardan sadece birini tek ve daimi kabul edip "bir devlet için bir arma" kuralına uymalarına kadar götürmemiştir. Diğer taraftan, Osmanlı İmparatorluğu işlenen bu armalardan hiçbirini veya herhangi bir başkasını da arma olarak kabul etmemiştir.

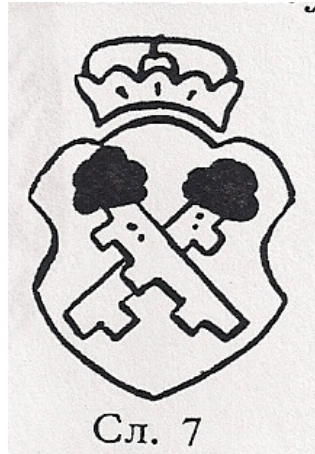

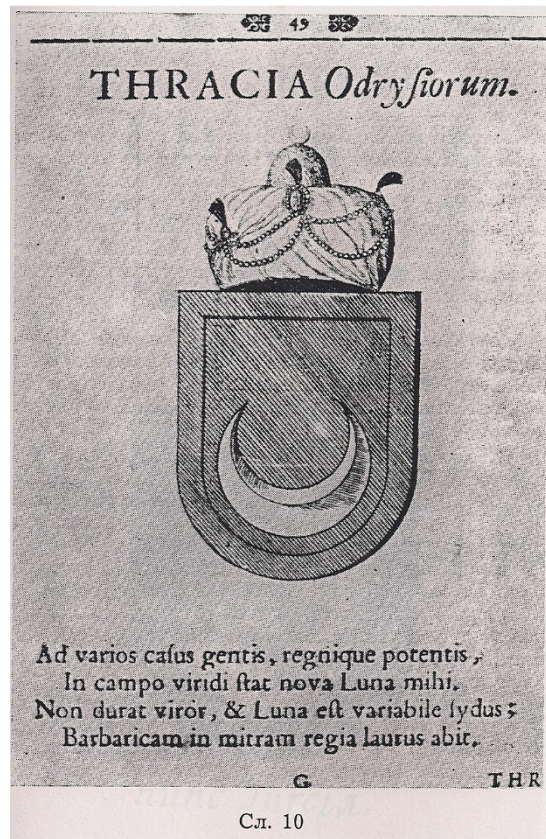
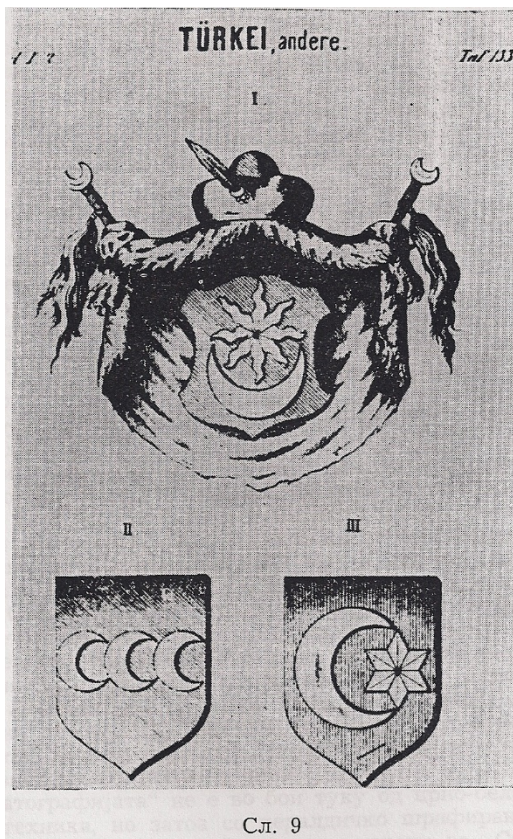
Сл. 1

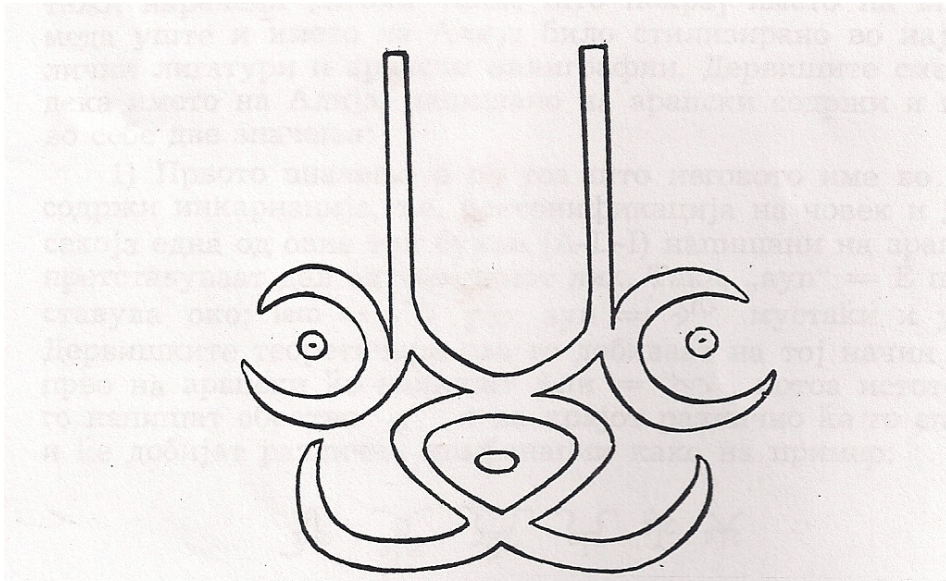

Сл. 2

Сл. 13

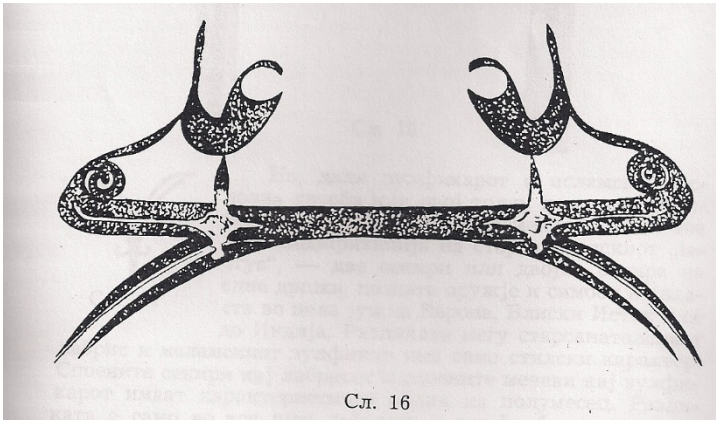
Алија требало да го наследува Мухамеда и дека тоа право му било узурпирано од првите двајца наследници на Мухамед да. Затоа по ѕидовите на текињата имало арабески т.е. цр

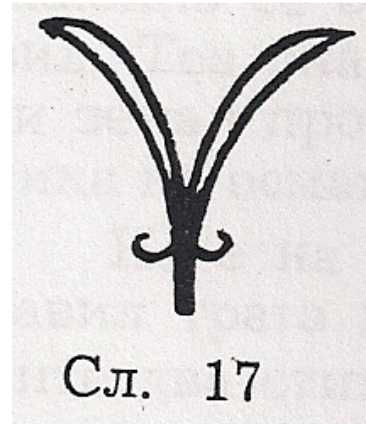
Сл. 14

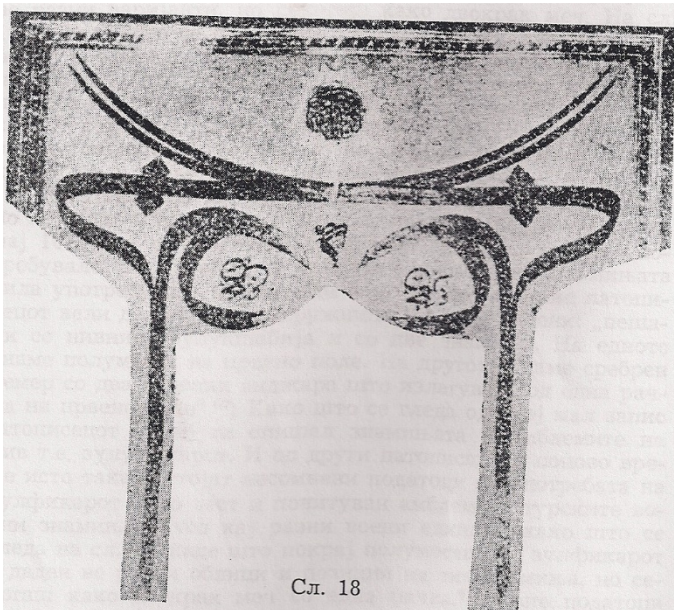
Сл. 15

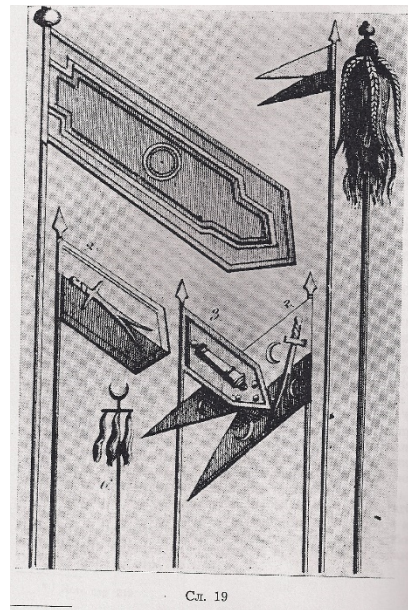
Сл. 16

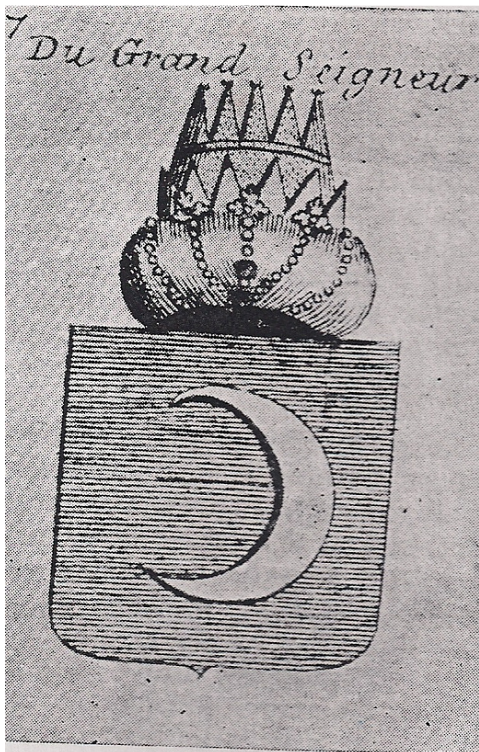
Сл. 17

Сл. 18

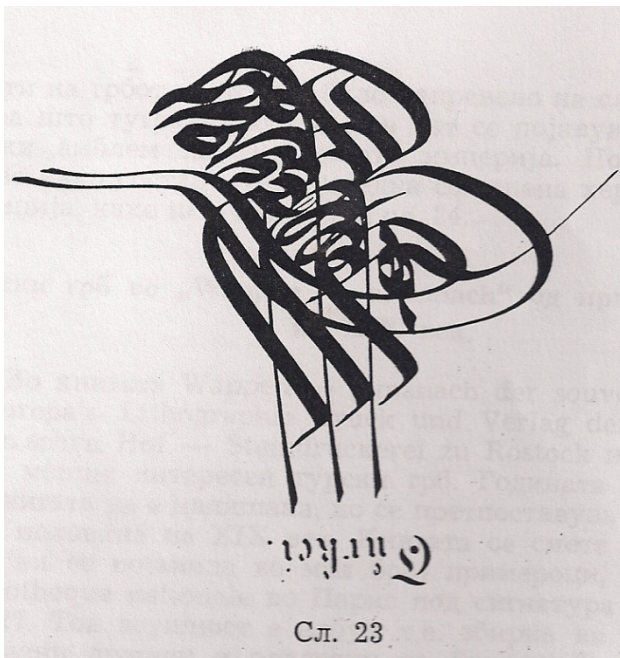
Сл. 19

Сл. 20

Сл. 22

Сл. 23

Сл. 24